

Bölüm 15

PARLÂMENTER SİSTEM*

Kemal Gözler

Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2010, Cilt I, s.587-619.

Bu metin, bu kitabın 15'inci bölümünün PDF halidir.

Kitabın tanıtımına <http://www.anayasa.gen.tr/ahgt.htm> den ulaşılabilir.

© Kemal Gözler.

Bibliyografya.- Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.43-56; Adhémar Esmein, *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*, Paris, Sirey, Sekizinci Baskı, 1928, c.I, s.169-293; Duguit, *Manuel*, *op. cit.*, s.196-207; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.661-707; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.158-167; Vedel, *op. cit.*, s.167-172; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, 1993, s.117-123; Pactet ve Mélin-Soucramanien, *op. cit.*, 2004, s.137-143; Turpin, *op. cit.*, 2003, s.226-236; Jeanneau, *op. cit.*, s.126-129; Dominique Chagnollaude, *Droit constitutionnel contemporain (Tome 1: Théorie générale- Les régimes étrangers)*, Paris, Armand Colin, 4. Baskı, 2004, s.225-308; Oliva, *op. cit.*, s.90-94; Ardant, *op. cit.*, 2004, s.248; Lijphart, *Patterns of Democracy*, *op. cit.*, s.116-142; Constance Grewe ve Hélène Ruiz Fabri, *Droit constitutionnels européens*, Paris, PUF, 1995, s.366-384; Vlad Constantinesco ve Stéphane Pierré-Caps, *Droit constitutionnel*, Paris, Presses Universitaires de France, Themis droit public, 2004, *op. cit.*, s.41-61; Hague, Harrop ve Breslin, *op. cit.*, s.206-218; Teziç, *op. cit.*, s.399-421; Tunaya, *op. cit.*, s.397-413; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.147-153; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.44-48; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.311-325; Kubalı, *op. cit.*, s.371-385; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.205-213; Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, *op. cit.*, s.137-161; Jean Gicquel, “Régime parlementaire” in Olivier Duhamel ve Yves Meny, *Dictionnaire constitutionnel*, Paris, PUF, 1992, s.886-888; Turan Güneş, *Parlâmenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1956; Leon D. Epstein, “Parliamentary Government”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, (ed. David L. Sills), New York, Macmillian and Free Press, 1968, Cilt 11, s.419 vd;

Yukarıda onördüncü bölümde, hükûmet sistemlerinin kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı sistemleri olmak üzere ikiye ayrıldığını, kuvvetler ayrılığı sistemlerinin kendi içinde “sert kuvvetler ayrılığı sistemi” ve “yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi” olmak üzere ikiye ayrıldığını görmüştük.

“Yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi (*système de séparation souple des pouvoirs, soft separation of powers system*)”nde, yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden yumuşak bir şekilde ayrılmıştır. Bu sistemde, yasama ve yürütme yetkileri kural olarak iki ayrı organa verilmişse de, bu organlar birbirinden tam olarak bağımsız değildir. Bu organlar, yer yer içiçe geçmiştir. Keza bu organlar karşılıklı olarak birbirinin hukukî varlığına da son verme

* Bu bölüm, bazı küçük güncelleştirmeler dışında, 2000 yılında yazılmıştır.

imkânına da sahiptirler. Yumuşak kuvvetler ayrılığı sisteminde, yasama ve yürütme organları arasında karşılıklı işbirliği vardır. Bu nedenle bu sisteme, “kuvvetlerin işbirliği (*collaboration des pouvoirs*)” sistemi de denmektedir¹.

Yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemine genel olarak “parlâmenter hükûmet sistemi (*parliamentary system of government, système parlementaire de gouvernement*)” veya daha kısa olarak “parlâmenter sistem (*parliamentary system, système parlementaire*)” denir. “Parlâmenter sistem” yerine, “parlâmenter rejim (*parliamentary regime, régime parlementaire*)”, “parlâmenter demokrasi (*parliamentary democracy, démocratie parlementaire*)”, “parlâmenter hükûmet (*parliamentary government, gouvernement parlementaire*)”, “kabine hükûmeti (*cabinet government*)”, “Westminster sistemi (*Westminster system*)” veya kısaca “parlâmentarizm (*parliamentarism, parliamentaryism, parlementarisme*)” dendiği de olur.

Bu bölümde, parlâmenter sistemin aslî ve tali ayırıcı özelliklerini, bu sistemde yasama ile yürütme arasındaki karşılıklı etkileşim araçlarını, İngiltere örneği üzerinde parlâmenter sistemin nasıl doğup geliştiğini, parlâmenter sistemin çeşitlerini (düalist ve monist parlâmentarizmi), parlâmenter sisteminin güçlü ve zayıf yanlarını, “kabine hükûmeti tipi parlâmenter sistem ile meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem arasındaki farkları ve rasyonelleştirilmiş parlâmentarizmi inceleyeceğiz. Buna göre planımız şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Parlâmenter Sistemin Ayırıcı Özellikleri

II. Karşılıklı Etkileşim Araçları

III. Parlâmenter Sistemin Ortaya Çıkışı: İngiltere

III. Parlâmenter Sistem Çeşitleri: Düalist ve Monist Parlâmenter Sistem

V. Yasama-Yürütme Dengesi Bakımından Parlâmenter Sistem Tipleri: “Kabine Hükûmeti”- “Meclis Hükûmeti”

VI. Değerlendirme: Parlâmenter Sistemin Güçlü ve Zayıf Yanları

Şimdi bu plân dâhilinde konumuzu inceleyelim:

I. PARLÂMENTER SİSTEMİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ

Burada parlâmenter sistemin ayırıcı özelliklerini inceleyeceğiz. Ancak hemen belirtelim ki, bu özellikler yukarıda gördüğümüz başkanlık sisteminin ayırıcı özelliklerinin tersidir. O nedenle, parlâmenter sistem özellikleri konusunda, yukarıda başkanlık sisteminin özellikleri konusunda yaptığımız plana paralel olarak hareket edeceğiz.

Parlâmenter sistemin ayırıcı özelliklerini Arend Lijphart’ın yaptığı gibi², “aslî özellikler” ve “tali özellikler” olarak ikiye ayırıp inceleyebiliriz.

1. Örneğin Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.191; Ardant, *op. cit.*, 2004, 239.

2. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.44-48.

A. ASLÎ ÖZELLİKLER

Parlâmenter hükûmet sisteminin en kısa ve güzel tanımı Leon D. Epstein tarafından yapılmıştır. Epstein'e göre, parlâmenter sistem, "yürütme iktidarının yasama iktidarından *kaynaklandığı* ve ona karşı *sorumlu olduğu* anayasal demokrasi tipi" olarak tanımlanmıştır³. Bu tanıma göre parlâmenter sistemin iki temel ayırıcı özelliği vardır: (1) Hükûmet yasama organından kaynaklanır; yani yasama organı tarafından seçilir. (2) Hükûmet yasama organına karşı sorumludur⁴. Bu iki özelliğe bir üçüncü özellik ekleyelim: (3) Yürütme ikili yapıdadır. Bu son özelliği ilk sıraya alarak, şimdi bu özellikleri tek tek görelim.

1. Yürütmenin Yapısı: İki-Başlılık (*Bicéphalisme, Dualisme*)⁵

Parlâmenter hükûmet sistemlerinde yürütme organı "iki-başlı (*bicéphale*)"dır. Bir yanda "devlet başkanı", diğer yanda ise "bakanlar kurulu" vardır⁶.

a) Devlet Başkanı.- "Devlet başkanı (*head of state, chef de l'Etat*)", monarşik parlâmenter sistemlerde "kral (*king, roi, hükümdar, monarch, monarque*)", cumhuriyet tipi parlâmenter sistemlerde ise "cumhurbaşkanı (*president of republic, président de la République*)"dır⁷. Gerek kral olsun, gerekse cumhurbaşkanı olsun, devlet başkanı yasama organı karşısında sorumsuzdur⁸. Yani görevinden parlâmento tarafından alınmaz⁹. Devlet başkanı, devletin bütünlüğünü ve birliğini temsil eder¹⁰. Parlâmenter sistemlerde devlet başkanının sorumsuz olması, onun yetkisiz olması sonucunu doğurmuştur. Bunun için de, devlet başkanının işlemlerinin başbakan veya ilgili bakan tarafından imzalanması usûlü ortaya çıkmıştır. Buna "karşı-imza

3. Leon D. Epstein, "Parliamentary Government", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, (ed. David L. Sills), New York, Macmillan and Free Press, 1968, Cilt 11, s.419'da nakleden Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.44.

4. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.45-46.

5. Laferrière, *op. cit.*, s.798-799; Vedel, *op. cit.*, s.168; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.161; Cadart, *op. cit.*, c.II, s.666-667; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.160; Jeanneau, *op. cit.*, s.126; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.51; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.147; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.206; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.313; Kubalı, *op. cit.*, s.379-380.

6. Vedel, *op. cit.*, s.168; Laferrière, *op. cit.*, s.798-799; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.161; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.160; Jeanneau, *op. cit.*, s.126; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.51.

7. Laferrière, *op. cit.*, s.770-771.

8. Laferrière, *op. cit.*, s.770-771; Vedel, *op. cit.*, s.168; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.161; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.207; Tanık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, Beşinci Bası, 1982, s.389; Kubalı, *op. cit.*, s.375-376.

9. Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.314.

10. *Ibid.*, s.313.

(*countersignature, contreseing*)” kuralı denmektedir¹¹. Devlet başkanı işlemlerinde karşı imza kime ait ise, bu işlemlerden o sorumludur. Dolayısıyla bu işlemleri yapma konusunda da asıl yetki ona aittir¹².

b) Bakanlar Kurulu.- Yürütme organının diğer kanadında ise “bakanlar kurulu (*council of ministers, conseil des ministres*)” bulunur. Bakanlar kuruluna, “kabine (*cabinet*)” veya “hükûmet (*government, gouvernement*)” de denir. İşte yürütme organının bu ikinci kanadı yasama organı karşısında sorumludur¹³. Bakanlar kurulunun başlıca görevi ülkenin genel siyasetini belirlemek ve hükûmet etmektir.

aa) Başbakan-Bakanlar.- Parlâmenter hükûmet sistemlerinde bakanlar kurulu da kendi içinde “ikili (*dualist, dualiste*)” yapıdadır. Bir tarafta “başbakan (*prime minister, premier ministre*)”¹⁴, diğer tarafta “bakanlar (*ministers, ministres*)” bulunur. Başbakan, bakanlar kurulunun yani hükûmetin başıdır. Klasik anayasa hukuku teorisine göre, başbakan da hukukî statüsü itibarıyla diğerleri gibi bir “bakan (*minister, ministre*)”dır¹⁵. Bu nedenle başbakan, sadece “eşitler arasında birinci (*primus inter pares*)”dir¹⁶. Ne var ki başbakanın *primus inter pares* konumu sadece hukukî planda kalmış, siyasî planda ise, başbakan diğer bakanlardan çok daha önemli bir konuma gelmiştir¹⁷. Fiiil olarak, parlâmenter sistemlerde, başbakan ile bakanlar arasında eşitlik değil, hiyerarşik bir ilişki vardır. Bakanlar başbakanın otoritesi altında bulunurlar. Bakanların atanması görevden alınması tamamıyla başbakanın iradesine bağlıdır¹⁸. Nihayet yeni yapılan parlâmenter anayasalarda, genellikle başbakanın bu üstün konumunu hukuken de tanınmıştır¹⁹. Bugün için

11. Laferrière, *op. cit.*, s.776-777; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.161; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.146.

12. Laferrière, *op. cit.*, s.770-771; 776-777; Vedel, *op. cit.*, s.168.

13. Laferrière, *op. cit.*, s.774-780; Kubalı, *op. cit.*, s.376.

14. Başbakana ülkeden ülkeye değişik isimler verilebilir. Şansölye, *taoiseach*, bakanlar kurulu başkanı (*président du conseil des ministres*) gibi. Bizde tarihsel süreç içinde başbakana, “sadrazam”, “icra vekilleri heyeti reisi”, “başvekil” gibi isimler verilmiştir.

15. Laferrière, *op. cit.*, s.796.

16. *Ibid.*

17. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.53. Bunun temel nedeni, başbakanın parlâmentodaki çoğunluk partisinin lideri olmasıdır (Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.53).

18. Ayrıca başbakanın istifası veya güvensizlik oyuyla görevden düşürülmesi, bakanlar kurulunun varlığını, dolayısıyla bütün bakanların görevlerini sona erdirir. Buna karşılık bir veya birçok bakanın istifa etmesi veya güvensizlik oyuyla görevden düşürülmesi bakanlar kurulunu sona erdirmez.

19. Örneğin 1982 Türk Anayasasına göre, diğer bakanlar atanma ve görevden alınmaları bakımından Başbakanın iradesine bağımlıdır (m.109) (Bu konuda bkz. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.601). Keza Anayasanın 112’nci maddesine göre, “Başbakan Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükûmet genel siyasetinin yürütülmesini gözetir... Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur. Başbakan bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür”.

açıkça, parlâmenter hükûmet sistemlerinde, başbakanın kabinenin başı olduğunu ve diğer bakanlardan üstün bir konumda bulunduğunu, diğer bakanlar ile başbakan arasında eşitlik değil, hiyerarşik bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz²⁰. Yine de hatırlatalım ki, hukukî, cezaî, malî statüsü bakımından başbakan da bir bakan gibi işlem görür.

bb) Kolektiflik.- Bununla birlikte, parlâmenter hükûmet sistemlerinde, başbakanın diğer bakanlardan üstün bir konumda bulunması, başkanlık sistemlerinde olduğu gibi, hükûmetin tek kişiden oluştuğu, başbakanın bir *primus solus* olduğu anlamına gelmez²¹. Başbakan her ne kadar diğer bakanlar karşısında üstün konumda da olsa, başbakan ve diğer bakanlar bir araya gelmesinden oluşan bakanlar kurulu, “kolejyal (*collégial*)” veya “kolektif (*collectif*)”²² bir organdır. Yani, bakanlar ve başbakan bir araya gelerek ortak karar alma yetkisine sahip bir “kurul (*council, conseil*)” oluştururlar²³. Bu nedenle, bir kolektif organ olarak bakanlar kurulu, bütün üyelerinin aynı anda ve aynı yönde irade açıklamalarıyla karar alabilir. Bazı üyeler, toplantıda yoksa veya o karara muhalifler²⁴, bakanlar kurulu karar alamaz. Bu nedenle, bakanlar kurulunun aldığı kararlar, hukukî işlem teorisi açısından “kolektif işlem” niteliğindedir²⁵.

Aşağıda ayrıca göreceğimiz gibi, başbakan ve bakanlar, yasama organı karşısında hem tek tek, hem de birlikte sorumludurlar. Birinci halde “bireysel sorumluluk (*responsabilité individuelle, individual ministerial responsibility*)²⁶”, ikinci halde “kolektif sorumluluk (*responsabilité collective, cabinet collective responsibility*)²⁷” ilkelerinden bahsedilir²⁸. Kolektif sorum-

20. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.53. Bu nedenle aşağıda ayrıca belirteceğimiz gibi, “parlâmenter hükûmet sistemi” yerine bazen “başbakanlık hükûmet sistemi” deyiminin kullanıldığı da görülmektedir.

21. Çünkü başbakan bir bakanı görevden alabilir. Ama aynı bakan sadece başbakana karşı değil, aynı zamanda bireysel sorumluluk ilkesi gereğince, yasama organına karşı da sorumludur. Bu nedenle, başbakanın görevden aldığı bakanın yerine atadığı bakan, bu seferde yasama organı tarafından görevinden alınabilir. Oysa başkanlık sisteminde başkan, sekreterleri istediği gibi atar ve görevden alır. Sekreterler de sadece ve sadece başkana karşı sorumludur. Başkanlık sisteminde sekreterler (=bakanlar) yasama organı tarafından hiçbir şekilde görevden alınmazlar.

22. Laferrière, *op. cit.*, s.787.

23. Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.163.

24. Aşağıda göreceğimiz gibi, dayanışma ilkesi gereği, karara muhalif olan üye de, istifa etmedikçe kararı imzalamak zorundadır.

25. Kolektif işlem, “birden fazla iradenin aynı anda ve aynı yönde açıklanması ile meydana gelen işlem” olarak tanımlanmaktadır (Metin Günday, *İdare Hukuku*, Ankara, İmaj Yayınları, İkinci Baskı, 1997, s.103).

26. http://en.wikipedia.org/wiki/Ministerial_responsibility

27. http://en.wikipedia.org/wiki/Collective_responsibility

28. Laferrière, *op. cit.*, s.778.

luluk ilkesi ise, “kabinenin birliği”²⁹, “kabinenin tecanüsü (homojenliği)”³⁰ ve “kabinenin dayanışması”³¹ ilkelerini ortaya çıkarmıştır.

cc) *Kabinenin Birliği İlkesi*.- “Kabinenin birliği (*unité du cabinet*) ilkesi”³² ile bakanlar kurulunun (kabinenin), başbakanın yönetimi altında bir bütünlük oluşturduğu anlatılmak istenir³³. Bakanlar kurulu, bütün bakanların katılmasıyla oluşur. Ülkenin genel siyasetiyle ilgili her sorun, bütün bakanların bir araya gelmesiyle görüşülüp karara bağlanır.

dd) *Kabinenin Homojenliği İlkesi*.- “Kabinenin homojenliği”³⁴ (*homogénéité du cabinet*) ilkesi”³⁵ ile, bakanlar kurulu üyelerinin “ortak bir siyasal çizgiye”³⁶, “ortak bir bakış açısına”³⁷ sahip olması anlatılmak istenir. Tek parti hükümetlerinde bu homojenlik kendiliğinden sağlanır³⁸. Koalisyon hükümetlerinde ise bu homojenlik, koalisyonu oluşturan partilerin uzlaşmalarını gösteren koalisyon programıyla sağlanır. Şüphesiz, koalisyon hükümetlerinde bu homojenlik, tek parti hükümetlerindeki kadar yüksek değildir. Homojenlik oranının düşük olduğu ölçüde, hükümetin güçsüz kalacağı ve kısa ömürlü olacağı tahmin edilebilir.

ee) *Kabinenin Dayanışması İlkesi*.- “Kabinenin dayanışması”³⁹ (*solidarité du cabinet, solidarity of cabinet*) ilkesi”⁴⁰ ise, bakanlar kurulu tarafından ortaklaşa alınan kararların sorumluluğunun tek tek bütün bakanlar tarafından yüklenilmesi gerekliliğini ifade eder. Şüphesiz ki bir bakan, bakanlar kurulunun aldığı bir kararı benimsemeyebilir. Bakanlar kurulu toplantılarında bu karara karşı görüşünü belirtebilir. Ancak bakanlar kurulu aksi yönde karar almışsa, bu karara karşı olan bakan, istifa etmedikçe, bu kararı imzalamak zorundadır. Dahası, bu kararı artık eleştirmemek, onu kamuoyu önünde savunmak ve bu kararı etkili bir şekilde uygulamak zorundadır. Keza, yine dayanışma ilkesi gereğince, bakanlar kurulunun bir üyesi, diğer üyelerini, bakanlar kurulu dışında eleştirmemekle yükümlüdür. Bu yükümlülüklerini yerine getirmeyen bakanın yapması gereken şey, istifa etmektir. İstifa etmeyen bakan ise, başbakanın teşebbüsüyle görevden alınır.

29. Laferrière, *op. cit.*, s.791; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.163.

30. Laferrière, *op. cit.*, s.791; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.163.

31. Laferrière, *op. cit.*, s.792.

32. Laferrière, *op. cit.*, s.791; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.163.

33. Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.163.

34. Buna eskiden “kabinenin mütecanis olması” veya “kabinenin tecanüsü” denirdi (Kubalı, *op. cit.*, s.380; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.209).

35. Adhémar Esmein, *Éléments de droit constitutionnel français et comparé*, Paris, Sirey, 8. Baskı, 1928, c.I, s.172; Laferrière, *op. cit.*, s.791; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.163.

36. Laferrière, *op. cit.*, s.791.

37. Esmein, *op. cit.*, c.I, s.172.

38. Laferrière, *op. cit.*, s.791.

39. Buna eskiden “kabinenin tesanüdü” veya “kabinenin mütesanıt olması” denirdi (Kubalı, *op. cit.*, s.378; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.209).

40. Laferrière, *op. cit.*, s.792; Esmein, *op. cit.*, c.I, s.173.

2. Yürütmenin Göreve Gelişi⁴¹

Parlâmenter hükûmet sistemlerinde yürütme organı doğrudan doğruya halk tarafından seçilmez. Yürütme organının birinci kanadı olan “devlet başkanı”, monarşik parlâmenter sistemlerde, “veraset (*heredity, hérédité*)” yoluyla belirlenir. Yani devlet başkanlığı (krallık) babadan oğula irsî olarak intikal eder. Cumhuriî parlâmenter sistemlerde ise devlet başkanı, doğrudan doğruya halk tarafından değil, yasama organı tarafından seçilir.

Parlâmenter sistemlerde yürütme organının ikinci kanadı olan kabine de doğrudan doğruya halk tarafından seçim usûlüyle değil⁴², yasama organı tarafından belirlenir. Kabine parlâmentonun içinden çıkar; ondan kaynaklanır. Kabinenin parlamentodan çıkması, ondan kaynaklanması konusunda çeşitli usûller vardır. Örneğin Almanya’da, İrlanda’da Japonya’da başbakan doğrudan doğruya yasama organı tarafından seçilir⁴³. Diğer bir kısım ülkelerde ise, devlet başkanı (kral veya cumhurbaşkanı), parlâmentodan güven oyu alabilecek bir kişiyi (örneğin çoğunluk partisinin liderini) başbakan olarak atar. Bu kişi diğer bakanları seçer. Başbakan tarafından seçilen kişiler kral veya cumhurbaşkanı tarafından bakan olarak atanırlar. Daha sonra bu şekilde kurulmuş olan kabine, yasama organından güven ister. Bu nedenle, parlâmenter hükûmet sisteminde her halükârda, kabinenin nihaî tahlilde yasama organı tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz.

3. Sorumluluk: Yasamanın Güvenine Dayanma⁴⁴

Parlâmenter hükûmet sistemlerinde, yürütmenin bir kanadı olan devlet başkanı (kral veya cumhurbaşkanı) yasama organı karşısında sorumsuzdur⁴⁵. Ancak, yürütmenin ikinci kanadı olan kabine (başbakan ve bakanlar) yasama

41. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.51, 55; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.45; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.315-316.

42. İsrail’de 14 Nisan 1992 tarihli Hükûmet Hakkında İsrail Temel Kanunu Başbakanı seçme ve atama yetkisini Devlet Başkanından alıp halka vermişti. Bu Kanuna göre, İsrail’de Başbakan halk tarafından seçimle belirlenirdi (sek.3-13). Ancak, başbakan ve onun kuraçağı kabine yine de parlâmentoya karşı sorumluydu. Dolayısıyla başbakanın doğrudan doğruya seçilmesi usulü, hükûmetin yasama organının güvenine dayanması kuralını ortadan kaldırmamaktaydı. Bu nedenle de İsrail’deki söz konusu sistem, parlâmenter sistemden çok önemli bir sapma oluşturmamaktaydı. 7 Mart 2001 tarihli yeni Hükûmet Hakkında İsrail Temel Kanunuyla bu usulden vazgeçilmiş, Başbakanı atama görevi eskiden olduğu gibi Cumhurbaşkanı verilmiştir (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Erdal Onar, *İsrail’in Kendine Özgü Bir Hükûmet Sisteminden Eskisine Geri Dönüşü*, Ankara, 2003, passim, özellikle, 134-143).

43. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.45.

44. Laferrière, *op. cit.*, s.770-782; Cadart, *op. cit.*, c.II, s.667-673; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.47-49; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, s.45; vedel, *op. cit.*, s.169; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.209; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.316-317; Kubalı, *op. cit.*, s.376-378.

45. Laferrière, *op. cit.*, s.770-773.

organı karşısında sorumludur⁴⁶. Parlâmenter sistemde, kabine (hükûmet, bakanlar kurulu), yasama organının “güven (*confidence*)”ine dayanır. Yasama organı güvensizlik oyuyla kabineyi görevden alabilir⁴⁷. Kabinenin yasama organı karşısında, kolektif ve bireysel olmak üzere iki tür sorumluluğu vardır. Kabinenin bir bütün olarak yasama organı karşısında sorumluluğuna “kolektif sorumluluk (*responsabilité collective, cabinet collective responsibility*)” denir. Bu şu anlama gelir: Yasama organı kabine hakkında “güvensizlik oyu (*vote of no confidence, motion de censure*)” vermişse, bütün kabine olduğu gibi düşer. Görevini iyi yapmış olduğu düşünülen bakanlar da görevlerini kaybederler⁴⁸. Parlâmenter hükûmet sisteminde ayrıca her bir bakan tek tek yasama organı karşısında sorumludur. Buna “bireysel sorumluluk (*responsabilité individuelle, individual ministerial responsibility*)” denir⁴⁹. Bu şu anlama gelir: Yasama organı kabineyi genel olarak görevde bırakırken sadece bir bakanı güvensizlik oyu verip görevden alabilir.

B. TALİ ÖZELLİKLER

Bir hükûmet sisteminin parlâmenter sistem olup olmadığı yukarıdaki üç aslî özelliğe bakarak anlayabiliriz. Bu üç özellik, parlâmenter sistemlerin minimum sayıdaki özellikleri, *sine qua non* (olmazsa olmaz) özellikleridir. Bu üç özelliği birlikte (*cumulative*) taşıyan bir hükûmet sistemi, parlâmenter sistemdir. Bu özellikleri taşıyan ve dolayısıyla parlâmenter nitelikte olan hükûmet sistemlerinin gösterdiği başka özellikler de vardır. Bu üç ek özellik şunlardır: (1) Yürütme, yasamayı feshedebilir. (2) Aynı kişi hem yürütmede, hem yasamada görev alabilir. (3) Bakanlar kurulu yasama organının çalışmalarına katılabilir.

Aşağıda açıklayacağımız bu özellikler, parlâmenter sistemlerin “tali (ikincil) özellikleri” veya “ek özellikleri”dir. Bu özellikler *sine qua non* özellikler değildir. Yani yukarıdaki üç aslî özelliği taşıyan bir hükûmet sistemi, bu tali özelliklerden birisini taşımıyorsa, sırf bu nedenle, parlâmenter sistem olmaktan çıkmaz. Şimdi parlâmenter sistemin bu tali özelliklerini görelim:

1. Yürütme Organı, Yasama Organını Feshedebilir

Parlâmenter hükûmet sistemlerinde, yasama organının hükûmeti güvensizlik oyuyla düşürebilmesine paralel olarak, yürütme organının da yasama organı üzerinde “fesih (*dissolution*) yetkisi”⁵⁰ vardır⁵¹. Yani parlâmenter sis-

46. *Ibid.*, s.773-782.

47. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.45.

48. Laferrière, *op. cit.*, s.778.

49. *Ibid.*

50. Tunçer Karamustafaoglu, *Yasama Meclislerini Fesih Hakkı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, *passim*; Laferrière, *op. cit.*, s.799-812; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.49-50; Cadart, *op. cit.*, c.II, s.676-683; Debbasch *et al.*,

temde, yasama ve yürütme organları birbirlerinin hukuksal varlığına son verebilmektedirler. Zaten bu nedenle, parlâmenter sistemde tam bir kuvvetler ayrılığının olmadığını ifade etmek için bu sisteme, “yumuşak” kuvvetler ayrılığı denmektedir. O halde, parlâmenter hükûmet sisteminde, yasama ve yürütme kuvvetleri karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdır.

Fesih yetkisinin hiç olmadığı veya Türkiye’de olduğu gibi çok sıkı şartlara bağlanmış olduğu bir hükûmet sistemi, aslî özellikleri taşımak kaydıyla, parlâmenter hükûmet sistemi olarak kabul edilir. Yani sırf yürütme organının yasama organını fesih yetkisine sahip olmaması, bir parlâmenter hükûmet sistemini, “parlâmenter” nitelikte olmaktan çıkarmaz.

Fesih yetkisi genellikle devlet başkanının imzası ile kullanılan bir yetkidir. Devlet başkanının bu yetkiyi kullanması bakımından da iki ihtimal söz konusudur. Bazı anayasalar, fesih yetkisini tek başına devlet başkanına vermiş olabilir. Bu takdirde, devlet başkanı fesih yetkisini başbakanın istemi olmaksızın kullanabilir. Ama parlâmenter hükûmet sistemlerinde, devlet başkanı bu yetkisini ancak başbakan veya bakanlar kurulunun istemiyle kullanabilir.

2. Aynı Kişi Hem Yürütmede, Hem de Yasamada Görev Alabilir⁵²

Parlâmenter hükûmet sistemlerinde aynı kişi, aynı anda hem yasama, hem de yürütme organında görev alabilir.⁵³ Yani bir kişi hem parlâmento üyesi, hem de başbakan veya bakan olabilir. Keza birçok parlâmenter sistemde, başbakanın parlâmento üyesi olması zorunludur.⁵⁴ Bakanların parlâmento üyesi olması zorunluluğu yoktur. Bakanlar içerden veya dışardan atanabilir. Ama parlâmenter sistemlerde çoğunlukla bakanlar da parlâmento üyesidirler.⁵⁵ Parlâmenter hükûmet sistemlerinde aynı kişi hem yasama, hem de yürütme organında görev alabildiğine göre, bu sistemde tam olarak bir kuvvetler ayrılığı yoktur. Zaten bu nedenle de, parlâmenter hükûmet sistemine, “yumuşak” kuvvetler ayrılığı sistemi denmektedir.

3. Bakanlar Kurulu Yasama Organının Çalışmalarına Katılır⁵⁶

Parlâmenter hükûmet sisteminde yasama ve yürütme organları arasında mutlak bir ayrılık olmadığına, tersine bunların arasında “işbirliği” olduğuna

---

op. cit., s.162-163; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.147; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.210-211; Kubalı, *op. cit.*, s.380-381.

51. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.47.

52. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.47; Laferrière, *op. cit.*, s.783-785; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.54.

53. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.47.

54. Örneğin Türkiye’de böyle. 1982 Anayasası, m.109.

55. Laferrière, *op. cit.*, s.784.

56. Laferrière, *op. cit.*, s.784-785; Kubalı, *op. cit.*, s.375.

göre, yürütme organının yasama organının çalışmalarına katılabilmesi gerekir. Bu nedenle, parlâmenter sistemlerde, bakanlar kurulunun kanun teklif etme hakkı vardır. Keza, başbakan ve bakanlar parlâmentoya girme hakkı, orada oturma, tartışmaları izleme, söz alma haklarına sahiptir⁵⁷. Diğer yandan, hükûmet parlâmentoya baskı yapmak amacıyla parlâmentodan güven isteyebilir⁵⁸. Ayrıca, parlâmenter hükûmet sistemlerinde, bakanlar kurulunun veya devlet başkanının parlâmentoyu toplantıya çağırma hakkı vardır. Nihayet, yukarıda ayrıca belirttiğimiz gibi, parlâmenter sistemlerde yürütme organının parlâmentoyu fesih yetkisi de vardır.

II. KARŞILIKLI ETKİLEŞİM ARAÇLARI

Yukarıda gördüğümüz gibi, parlâmenter sistem, “yumuşak” bir kuvvetler ayrılığı sistemidir. Bu sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri kural olarak birbirinden ayrı olmakla birlikte bunlar birbirine karşılıklı bağımlıdır. Yürütme yasamanın içinden çıkmaktadır. Yasama yürütmenin, yürütme de yasamanın görevine son verebilmektedir. O nedenle bu parlâmenter sistemde, yasama ve yürütme kuvvetleri kaçınılmaz olarak işbirliği içindedirler. Kaldı ki, parlâmenter hükûmet sistemlerinde, yukarıdaki özelliklere ek olarak çeşitli “etkileşim araçları” da vardır. Bu araçlar şunlardır:

1. Kanun Yapımına Yürütmenin Katılması⁵⁹.- Yürütme organı kanun önerme hakkına sahiptir. Keza, parlâmenter hükûmet sistemlerinde, yasama organı tarafından kabul edilmiş kanunlar devlet başkanı tarafından ısdar edilirler⁶⁰. Bu vesileyle genellikle devlet başkanlarına “geciktirici veto” niteliğinde, kanunları “bir kez daha görüşülmek üzere geri gönderme” yetkisi tanınmaktadır. Dolayısıyla devlet başkanı beğenmediği kanunların yürürlüğe girmesini geciktirebilir.

2. Bütçe.- Bütçeyi yürütme organı hazırlar. Ama yasama organı kabul eder⁶¹.

3. Uluslararası Antlaşmalar.- Uluslararası antlaşmalar yapma yetkisi yürütme organına aittir. Bununla birlikte bu antlaşmaların onaylanması yetkisi yasama organına aittir⁶².

4. Denetim.- Yasama organı, soru, meclis araştırması, meclis soruşturması, gensoru gibi yollarla yürütmeyi denetleyebilir⁶³.

57. Laferrière, *op. cit.*, s.784-785; Vedel, *op. cit.*, s.170.

58. Vedel, *op. cit.*, s.176.

59. Vedel, *op. cit.*, s.168; Kubalı, *op. cit.*, s.375; Tunaya, *op. cit.*, s.401; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.321-322.

60. Vedel, *op. cit.*, s.168; Kubalı, *op. cit.*, s.375; Tunaya, *op. cit.*, s.401.

61. Vedel, *op. cit.*, s.168.

62. Vedel, *op. cit.*, s.169.

63. Tunaya, *op. cit.*, s.401; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.319-320.

* * *

Görüldüğü gibi, parlâmenter hükûmet sisteminde, hükûmet yasama organından çıkmakta ve yasama organının güvenine dayanmaktadır. Keza, yasama ve yürütme kuvvetleri arasında birçok iç içe geçme durumları, işbirliği ve karşılıklı etkileşim araçları söz konusudur. Bütün bu bağımlılık ve etkileşime rağmen, parlâmenter hükûmet sistemlerinde yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden *ayrı varlıklar* olarak kalmaktadırlar⁶⁴. Özellikle parlâmenter sistemde hükûmetin, meclis hükûmeti sisteminde olduğu gibi, yasama organına *tâbi olduğu sanılmamalıdır*. Bir kere hükûmet, yasama organından ayrı bir hukukî kişiliğe sahiptir. Hükûmet parlâmentodan bağımsız bir politika izleyebilir. Parlâmento hükûmete emir ve talimat veremez; hükûmeti beğenmiyorsa sadece güvensizlik oyuyla onu görevden alabilir⁶⁵.

III. PARLÂMENTER SİSTEMİN ORTAYA ÇIKIŞI: İNGİLTERE

Bibliyografya.- S.A. de Smith ve Rodney Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, Londra, Penguin Books, 1989, *passim*; André Mathiot, *Le regime politique britannique*, Paris, Armand Colin, 1955, *passim*; Eroğul, *Çağdaş Devlet Düzenleri*, *op. cit.*, s.1-58; Esmein, *op. cit.*, c.I, s.157-168; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.167-171; Laferrière, *op. cit.*, s.812-823; Vedel, *op. cit.*, s.32-53; Cadart, *op. cit.*, c.II, s.708-763; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.146-149; Pactet ve Mélin-Soucramenien, *op. cit.*, 2004, s.153-166; Turpin, *op. cit.*, 1994, s.531-565; Debbash *et al.*, *op. cit.*, 1990, s.203-225; Zoller, *op. cit.*, s.305-307; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.366-383; Constantinesco ve Pierré-Caps, *op. cit.*, s.41-61; Dominique Chagnollaud, *Droit constitutionnel contemporain*, Paris, Sirey, 1999, s.116.

Parlâmenter hükûmet sistemi, başkanlık sistemi gibi önceden düşünümlü tasarılmış bir sistem değildir. Parlâmenter hükûmet sistemi, İngiltere’de uzun bir süreç sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmıştır⁶⁶. Şimdi İngiltere’de parlâmenter sistemin nasıl doğduğunu ve geliştiğini kısaca görelim. Yukarıda da görüldüğü gibi, hükûmet sisteminin parlâmenter sistem olabilmesi için, bir kere birbirinden ayrı bir yürütme ve yasama organı olması lazımdır. İkinci olarak, yürütme organı iki-başlı olmalıdır. Bu başlardan biri (devlet başkanı) sorumsuz ve yetkisiz olmalı, diğeri (kabine) ise yetkili ve sorumlu olmalıdır. Kabine yasama organı tarafından güvensizlik oyuyla görevden alınabilmeli, buna karşılık kabine de, yasama organını feshedebilmelidir. İşte bu şartlar İngiltere’de uzun bir tarihsel süreç sonucunda kendiliğinden oluşmuştur. Yani kraldan ayrı bir parlâmento oluşmuş; yürütme organı içinde kralın yanında bir kabine teşekkül etmiş; bu kabine zamanla kraldan bağımsızlaşmış; yürütme içinde gerçek otoriteyi bu kabine ve özel-

64. Vedel, *op. cit.*, s.169.

65. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.55.

66. Esmein, *op. cit.*, c.I, s.169-299; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.167-171; Laferrière, *op. cit.*, s.812-823; Vedel, *op. cit.*, s.32-53; Cadart, *op. cit.*, c.II, s.708-763; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.146-161.

likle başbakan ele geçirmiş; kral silikleşmiş; kabinenin parlamento karşısında siyasal sorumluluğu doğmuş; yani güven oyu kurumu ortaya çıkmış ve kabine de buna karşılık kraldan parlâmentonun feshini isteyebilmiştir. İşte şimdi bu gelişmelerin nasıl meydana geldiği görelim:

A. YASAMA ORGANI⁶⁷

İngiliz yasama organına “Parlâmento (*Parliament*)” denir. Parlâmento, “Lordlar Kamarası (*House of Lords*)” ve “Avam Kamarası (*House of Commons*)” olmak üzere iki meclisten oluşmuştur⁶⁸. Bu meclislerin tarihsel kökeni şöyledir: Norman istilasının (1066) ertesinde *Commune Concilium* isimli bir meclis bulunuyordu. 1332 yılında *Magnum Concilium* iki meclise bölündü⁶⁹. Bunlardan biri Lordlar Kamarasına, diğeri de Avam Kamarası haline dönüştü⁷⁰. 1400’lerde artık kesin olarak bir kanun kabul etmek için Kralın dışında, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarasının da rızası gerekiyordu⁷¹. 1689 tarihli *Bill of Rights* (Haklar Bildirgesi) ile Lordlar Kamarası ve Avam Kamarasının varlığı ve yetkileri garanti altına alınmış oldu⁷².

B. YÜRÜTME ORGANI⁷³

İngiliz yürütmesi (*Executive*) ikili yapıdadır. Bir tarafta “Taç”, diğer tarafta ise “Kabine” bulunur.

1. Taç⁷⁴

“Taç (*Crown*)”, “Kral (*King*)” veya “Kraliçe (*Queen*)” ismi verilen “tek kişiden oluşmuş bir organ (*sole corporation*)”dır. Taç irsî olarak intikal eder. Kral veya kraliçe sorumsuzdur. Bu nedenle de yetkilerinin çoğunluğu sembolik ve törenseldir. Diğer yetkileri ise ancak Başbakanın veya ilgili bakanın “karşı imzası (*countersignature*)” ile kullanılabilir⁷⁵. Kral uzun bir tarihsel süreç boyunca yasama yetkisini Parlâmento ile paylaşmış ve 1689’da bu yetkisini Parlâmento lehine büyük ölçüde kaybetmiştir⁷⁶. Kral yürütmeyle ilgili olan yetkilerini de 1700’lerin başından itibaren kabine lehine aşama

67. S.A. de Smith ve Rodney Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, Londra, Penguin Books, 1989, .227-333; André Mathiot, *Le regime politique britannique*, Paris, Armand Colin, 1955, s.202-255.

68. De Smith ve Brazier, *op. cit.*, s.227-344.

69. Turpin, *op. cit.*, 1994, s.534-535; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.102.

70. Turpin, *op. cit.*, 1994, s.534-535; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.102.

71. Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.102.

72. *Ibid.*

73. De Smith ve Brazier, *op. cit.*, s.111-138; Mathiot, *op. cit.*, s.129-187.

74. De Smith ve Brazier, *op. cit.*, s.11-152.

75. *Ibid.*, s.111-138.

76. Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.168;

aşama kaybetmiştir. Neticede Taç, parlâmenter sistemde olması lazım gelen yetkisiz ve sorumsuz bir devlet başkanlığı konumuna dönüşmüştür.

2. Kabine-⁷⁷

Yürütme organının ikinci kanadında ise “Kabine (*Cabinet*)” bulunur. Kabine “Başbakan (*Prime Minister*)” ve “bakanlar (*ministers*)”dan oluşur. Kabine, Avam Kamarasına karşı sorumludur; onun güvenine dayanır. Kabine, Avam Kamarasında çoğunluğa sahip olan parti tarafından oluşturulur. Yürütmenin gerçek sahibi Kabinedir. Kabinenin içinde de Başbakan diğer bakanlardan üstün konumdadır⁷⁸.

Kabine uzun bir tarihsel gelişme sonucunda ortaya çıkmış ve bugünkü konumuna gelmiştir. Şimdi bu süreci görelim:

Kabinenin Ortaya Çıkışı⁷⁹.- Tarihsel olarak Kabine, Kralın “Özel Konseyi (*The Privy Council*)”nin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır⁸⁰. 1700’lerde, Charles I ve Charles II döneminde, önemli hükûmet işleriyle uğraşmak üzere, *Privy Council* içinde, Kralın bazı bakanlarından ve bazı danışmanlarından oluşan daha dar bir komite, bir “kabine” oluşturuldu⁸¹. 1689’dan itibaren Kral, Kabinayı oluştururken Parlâmentonun güvenine sahip kişileri atamaya başladı⁸². Çünkü 1689 tarihli *Bill of Rights*’a göre Kral, kanun çıkarmak, vergi koymak ve toplamak için Parlâmento onayına muhtaçtı. Kral Kabinayı Parlâmentonun sevmediği kişilerden oluşturursa, Parlâmento da buna bir tepki olarak Kralın istediği kanunları kabul etmeyebilir; daha da önemlisi bütçesini reddedebilirdi⁸³. Bu dönemde İngiltere’de Parlâmentoda partiler de belirlemeye başladı⁸⁴. Dolayısıyla Krallar Kabinayı oluştururken Parlâmentodaki çoğunluk partisinden bakan atamaya başladılar⁸⁵. Örneğin 1695 yılında, Kral William III, Parlâmentoda çoğunluğu elinde bulunduran Liberal Parti mensuplarından bakan tayin ederek kabineyi oluşturmuştur⁸⁶.

Kralın Otoritesinin Silinmesi ve Kabinenin Bağımsızlaşması ve Başbakanın Ortaya Çıkması⁸⁷.- 1714’te George I’in tahta çıkışına kadar

77. De Smith ve Brazier, *op. cit.*, s.159-205; Mathiot, *op. cit.*, s.132-155.

78. De Smith ve Brazier, *op. cit.*, s.159-205.

79. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.121-122; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.147-148; Vedel, *op. cit.*, s.37; Turpin, *op. cit.*, 1994, s.536-537; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.166.

80. Eroğul, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, *op. cit.*, s.21.

81. Vedel, *op. cit.*, s.37.

82. *Ibid.*

83. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.119.

84. Vedel, *op. cit.*, s.37; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.121.

85. Vedel, *op. cit.*, s.37.

86. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.121.

87. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.121-122; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.147-148; Vedel, *op. cit.*, s.37; Laferrrière, *op. cit.*, s.812-813; Turpin, *op. cit.*, 1994, s.536-537; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.166.

Kral, Kabine toplantılarına katılır, Kabineye başkanlık ederdi⁸⁸. 1714'te tahta çıkan Hannover Hanedanına mensup George I (1714-1727), bir Alman prensiydi ve İngilizce bilmiyordu ve 54 yaşında olduğu için İngilizceyi öğrenmeyi de gereksiz görüyordu⁸⁹. Kral George I, İngilizce yapılan Kabine toplantılarında haliyle bir şey anlamıyordu. Neticede George I, Kabine toplantılarına katılmamaya başladı⁹⁰. Böylece Kabine, devletin genel siyasetini ve diğer devlet işlerini Kral olmaksızın kendi başına görüşmeye başladı⁹¹. Böylece Kabine Kraldan bağımsız bir organ haline geldi⁹². Kabinede alınan kararların bir özeti, Kabine üyelerinden birisi, yani bir bakan aracılığıyla Krala Latince olarak sunuluyordu⁹³. Kral Kabine ile olan ilişkilerini bu bakan aracılığıyla yürütüyordu. Kral ile Kabine arasında ilişkileri yürüten bu bakan, kısa bir sürede önemli bir etki kazandı ve “başbakan (*prime minister*terim)” olarak anılmaya başlandı⁹⁴. 1721'den 1742'ye kadar 21 yıl boyunca Kral ile Kabine arasındaki ilişkileri yürüten Robert Walpole ile başbakanlık kurumu iyice yerleşmişti⁹⁵.

George I'in halefleri döneminde de aynı şey oldu. George II (1727-1760) de George I'in yolundan gitti ve kabine toplantılarına katılmadı⁹⁶. George III (1760-1820) otoriter bir kral olmak istiyordu; ama deliliği buna engeldi. Dahası, 1810'da kör oldu. Onun işlerine bir naip baktı. Deli ve kör olan yaşlı Kral 1820'de öldü⁹⁷. Tahta George IV çıktı (1820-1830). George IV, fevkalâde tembel bir kraldı; ancak akşama doğru saat 6'ta uyanabiliyordu. Dahası özel hayatı skandallarla çalkalanıyordu. Halk tarafından sevilmiyordu⁹⁸. Onun yerine geçen kardeşi William IV (1830-1837) dürüst, ama çapsiz, kavrama gücü düşük bir adamdı⁹⁹. Onun yerine kuzini 18 yaşında olan Victoria (1837-1901) geçti. 18 yaşında bir genç kız olması, onun büyük bir otorite kazanmasına engeldi. Kendisi de Alman kökenli olan Victoria, 1840'ta bir Alman ile, Albert de Saxe-Cobourg ile evlendi. Kocasını öldükten sonra Victoria, devlet işlerinden tamamen soğudu ve bir daha da bu işlerle aktif olarak ilgilenmedi¹⁰⁰. İşte İngiltere'deki bu çok özel koşullar (İngilizce bilmeyen bir Kral, bir “deli ve kör Kral”, bir “tembel kral” ve baştan genç,

88. Laferrière, *op. cit.*, s.813; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.121.

89. Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.147; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.168.

90. Laferrière, *op. cit.*, s.813.

91. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.122.

92. Laferrière, *op. cit.*, s.813.

93. Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.168.

94. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.122; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.147.

95. Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.147.

96. Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.168.

97. *Ibid.*, s.169.

98. *Ibid.*

99. *Ibid.*, s.169.

100. *Ibid.*

sonra dul bir Kraliçe) sayesinde, Tacın otoritesi silindi; ülke tamamıyla Kabine tarafından yönetilmeye başlandı.

Cezaî Sorumluluktan Siyasal Sorumluluğa Geçiş¹⁰¹. - *Impeachment* bakanların Avam Kamarası tarafından suçlanması ve Lordlar Kamarası tarafından yargılanması usulüdür. Bu usûl, 1300'lerin sonlarına doğru ortaya çıkmış¹⁰², 1600'lerin sonlarına kadar normal olarak bakanların *cezaî* sorumluluğunu tahrik için kullanılmıştır¹⁰³. 1700'lerin başından itibaren *impeachment* usûlü nitelik değiştirmiş, *siyasî* mahiyet almıştır¹⁰⁴. Avam Kamarası artık sadece suç işleyen değil, hoşlanmadığı, icraatından memnun kalmadığı bakanları da *impeachment* usûlüyle suçlamaya başlamıştır¹⁰⁵. Bu usûlle suçlandırılan bakanlar da yargılanmamak için istifa etmeye başladılar¹⁰⁶. Bunun ilk örneği 1742'de Robert Walpole'un istifasıdır. 1742 tarihinde Avam Kamarası belirli bir suçla itham etmeksizin, tamamıyla siyasî nedenlerle Başbakan Robert Walpole hakkında *impeachment* usûlüne başvurdu. Walpole, Avam Kamarasının bunu yapmaya yetkisi olmadığını iddia etmişse de, tedbirli davranarak istifa etti¹⁰⁷. Böylece İngiltere'de cezaî sorumluluktan siyasî sorumluluk kavramına geçilmiş oldu ve *impeachment* usûlü yerini "güvensizlik oyu (*vote of no confidence, motion of no confidence*)" usûlüne bıraktı.

101. Esmein, *op. cit.*, c.I, s.162-169, 209-216; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.147-148; Vedel, *op. cit.*, s.37; Laferrrière, *op. cit.*, s.812; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.169-170; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.119-120.

102. Lordlar Kamarasının aslı olan *Magnum Concilium*'un aynı zamanda yargı işlerini gören bir meclisti. Devletin yüksek memurlarına karşı yapılan şikayetler bu Meclis tarafından karara bağlanırdı. *Magnum Concilium* XIV'üncü yüzyılın ortalarında Lordlar Kamarasına dönüşünce, Lordlar Kamarası yargı yetkisine sahip oldu (Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.119). İngiltere'de 2009 yılına kadar da, Lordlar Kamarası ülkenin en yüksek mahkemesi olmayı sürdürdü. Ancak artık İngiltere'nin en yüksek mahkemesi, 2005 tarihli *Constitutional Reform Act*'a göre kurulan ve 1 Ekim 2009'da göreve başlayan "Birleşik krallık Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court of United Kingdom*)"dır (http://en.wikipedia.org/wiki/Supreme_Court_of_the_United_Kingdom).

103. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.120; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.148.

104. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.120; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.148.

105. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.120.

106. Çünkü yargılanırlarsa, Parlâmentonun elinde "*bill of attainder*" denen ağır bir müeyyide vardı. Bu durumda, parlâmento suçlanan kişiyi istediği gibi yargılıyor; suçu serbestçe tanımlayabiliyor ve istediği bir cezayı verebiliyor ve bu cezayı bizzat kendisi tatbik ediyordu. Kralın bu cezayı affetme yetkisi de yoktu (Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.120; Esmein, *op. cit.*, c.I, s.164-165). Örneğin 1640'ta Charles I'in bakanları Laud ve Stafford bu usulle ölüme mahkûm edilmiş ve malları da müsadere edilmiştir (Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.148).

107. Esmein, *op. cit.*, c.I, s.184; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.148; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.170; İlhan Arsel, Walpole ile birlikte diğer bakanların da istifa ettiğini yazıyorsa da (Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi, op. cit.*, s.122) bu doğru değildir. Sadece Walpole istifa etmiş, diğerleri görevde kalmıştır (Esmein, *op. cit.*, c.I, s.184; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.148).

Kolektif Sorumluluğun Ortaya Çıkması¹⁰⁸.- Yukarıdaki usülle tek tek bakanlar düşürülüyordu. Ancak, 1714'te George I'in tahta çıkışından sonra, kabinenin başbakanın başkanlığında toplanması ve keza kabinenin aynı siyasi partiye mensup kişiler arasından kurulması nedeniyle, kabine içinde birlik, homojenlik ve kabinenin dayanışması olgusu ortaya çıktı. 1742 tarihinde Başbakan Robert Walpole, Avam Kamarasının güvensizlik oyuyla karşılaşınca tek başına istifa etti. Ama 1782'de George III'ün Başbakanı Lord North Avam Kamarasının güvensizlik oyuyla karşılaşınca, tek başına değil, bütün kabine üyeleriyle birlikte istifa etti¹⁰⁹. Daha sonraki yıllarda da başbakana karşı güvensizlik oyu verilince bütün kabine üyeleri istifa ettiler. Böylece "kabinenin kolektif sorumluluğu (*cabinet collective responsibility*)"¹¹⁰ kurumu ortaya çıkmış oldu.

Fesih Kurumunun Parlâmenter Niteliğe Bürünmesi¹¹¹.- İngiltere'de parlâmentoyu feshetme (*dissolution of parliament*)" yetkisi Krala ait geleneksel bir yetkiydi. Avam Kamarasının güvensizlik oyuyla karşılaşan kabineler, 1700'lerin sonlarından itibaren, bazı durumlarda istifa etmek yerine Avam Kamarasının feshedilmesini Kraldan istemeye başladılar. Bu durumda, yeni seçimlere gidiliyor; Avam Kamarası ile Kabine arasındaki uyuşmazlık seçmenler tarafından çözümlenmiş oluyordu¹¹². Böylece fesih, İngiliz parlâmenter sisteminde güvensizlik oyunun bir dengeleyicisi haline gelmiş oldu. İlk kez, 1784 yılında Başbakan Pitt, Avam Kamarasının güvensizlik oyuyla karşılaştığında, Kraldan Avam kamarasının feshini istedi ve Avam Kamarası feshedildi¹¹³.

Böylece 1700'lerin sonuna gelindiğinde İngiltere'de parlâmenter sistem bütün unsurlarıyla ortaya çıkmış ve yerleşmiş oldu.

C. YARGI¹¹⁴

İngiltere'de, bir kuvvetler ayrılığı sistemi olarak, yargı her zaman büyük ölçüde bağımsız olmuştur. İngiltere'de yargı birliği sistemi vardır. Yani yargı örgütü, adli yargı, idarî yargı gibi değişik kollara ayrılmamıştır. Mahkemeler değişik düzeyde örgütlenmiştir: *Magistrats' Courts, County Courts, The High Court of Justice, The Court of Appeal, The Crown Court, Supreme*

108. Esmein, *op. cit.*, c.I, s.184-185; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.148.

109. Esmein, *op. cit.*, c.I, s.184; Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.148.

110. http://en.wikipedia.org/wiki/Collective_responsibility

111. Chantebout, *op. cit.*, 1985, s.149; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.170-171; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*,

op. cit., s.122-123.

112. Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.122-123.

113. Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.171.

114. De Smith ve Brazier, *op. cit.*, s.359-387; Mathiot, *op. cit.*, s.271-284; Eroğul, *op. cit.*, s.26-49.

Court of United Kingdom gibi. Sistemin tepesinde 2009 yılına kadar Lordlar Kamarası (*House of Lords*) bulunurdu. Ancak Lordlar Kamarası bu görevini özel olarak atanmış “Yargıç Lordlar (*Law Lords*)” tarafından yerine getirirdi. Bunların oluşturduğu kurula “Lordlar Kamarasının Temyiz Komitesi (*The Appellate Committee of the House of Lords*)” denirdi. Bu Komitenin başında “*Lord Chancellor*” bulunurdu. 2005 yılında kabul edilen *Constitutional Reform Act* ile “Lordlar Kamarasının Temyiz Komitesi (*The Appellate Committee of the House of Lords*)” lağvedilmiş, yerine “Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi (*Supreme Court of United Kingdom*)” kurulmuştur. Bu Mahkeme 1 Ekim 2009 tarihinde göreve başlamıştır.

III. PARLÂMENTER SİSTEM ÇEŞİTLERİ: DÜALİST VE MONİST PARLÂMENTER SİSTEM

Bibliyografya.- Tunaya, *op. cit.*, s.403-406; Teziç, *op. cit.*, s.416-417; Kubalı, *op. cit.*, s.382-283; Cadart, *op. cit.*, c.II, s.692-702; Jeanneau, *op. cit.*, s.126-127; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.163-165; Chantebout, *op. cit.*, s.146-147.

Parlâmenter hükûmet sisteminin “düalist (ikici)” ve “monist (tekçi)” olmak üzere iki şekli vardır.

A. DÜALİST PARLÂMENTER SİSTEM

Bibliyografya.- Cadart, *op. cit.*, c.II, s.692-702; Jeanneau, *op. cit.*, s.126-127; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.163-165; Teziç, *op. cit.*, s.416.

“Düalist (*dualiste*, ikici)¹¹⁵ parlâmenter sistem”, mutlak monarşiden meşrutî monarşiye geçiş aşamasında görülür. Bu sistem 18’inci yüzyılda İngiltere’de uygulanmıştır¹¹⁶. Ama, düalist parlâmentarizm, İngiltere’de daha Kraliçe Victoria’nın tahta çıkışı sırasında (1837) kesin olarak terkedilmişti¹¹⁷. Fransa’da ise düalist parlâmenter sistem “Temmuz Monarşisi (*Monarchie de Juillet*)” döneminde, yani Louis-Philippe d’Orléans’ın krallığı devrinde (1830-1848) uygulanmıştır¹¹⁸. Bu nedenle, düalist parlâmenter sisteme “Orleanist (*Orléaniste*) sistem” de denir¹¹⁹. Fransa’da 1829’da parlâmenter sistemde kralın rolü konusunda iki tez ortaya atıldı: A. Thiers’e göre “kral saltanat sürer, ama yönetmez (*le roi règne, mais ne gouverne pas*)”. F. Guizot tarafından savunulan ikinci teze göre ise, “taht boş bir koltuk değildir (*le trône n’est pas un fauteuil vide*)”¹²⁰. İşte monist parlâmenter sistem birinci tez, düalist parlâmenter sistem ise ikinci tez üzerine kuruludur. Yani

115. Buradaki “düalist (ikici) parlâmenter sistem” ifadesi ile parlâmenter sistemlerde yürütme organının “düalist (ikici)” yapıda olmasını karıştırmamak gerekir.

116. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148.

117. *Ibid.*

118. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.163; Jeanneau, *op. cit.*, s.126.

119. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.163; Jeanneau, *op. cit.*, s.126.

120. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.163-164.

düalist parlâmentarizmde kral sadece saltanat sürmez; aynı zamanda yönetir¹²¹. Diğer bir ifadeyle düalist sistemde devlet başkanı, sorumsuz olmakla birlikte, siyasal hayatta hâlâ aktif bir rol oynamaktadır¹²².

Düalist parlâmenter sistemin en temel ayırıcı özelliği¹²³, bakanlar kurulunun, yani hükümetin “çifte sorumluluğu (*double responsabilité*)”dur¹²⁴. Bu sistemde, hükümet (bakanlar kurulu) sadece yasama organı karşısında değil, aynı zamanda devlet başkanı karşısında da sorumludur. Yani, bakanlar kurulu, hem parlâmentonun, hem de devlet başkanının (kralın) güvenine dayanır. Dolayısıyla, bakanlar kurulu (başbakan ve bakanlar) hem yasama organı tarafından güvensizlik oyuyla düşürülebilirler; hem de devlet başkanı tarafından azledilebilirler¹²⁵.

Bu sistem haklı olarak eleştirilmektedir¹²⁶. Zira bu sistem korkunç bir hükümet istikrarsızlığına yol açabilir. Devlet başkanının güvenine sahip bir bakanlar kurulu veya bir bakan parlâmento tarafından görevden alınabilir. Diğer yandan, parlâmentonun güvenine sahip bir bakanlar kurulu veya bir bakan devlet başkanı tarafından görevden alınabilir. Bu nedenle, bu sistemde devlet yönetimi bloke olabilir¹²⁷.

B. MONİST PARLÂMENTER SİSTEM

Bibliyografya.- Jeanneau, *op. cit.*, s.126-127; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.163-165; Teziç, *op. cit.*, s.416.

“Monist (*moniste*, tekçi) parlâmenter sistem”, hükümetin, yani bakanlar kurulunun artık devlet başkanına karşı sorumlu olmadığı, sadece parlâmentoya karşı sorumlu olduğu parlâmenter sistem olarak tanımlanabilir.

“Monist” parlâmenter sistemde de yürütme organı “monist” yapıda değil, düalist (ikili) yapıdadır. Yani yürütme organı “tek-başlı (*monocéphale*)” değil, “iki-başlı (*bicéphale*)”dir¹²⁸. Ancak bu başlardan biri olan “devlet başkanı”, devlet yönetiminde aktif rol oynamaz. Sahip olduğu yetkiler sembolik niteliktedir; bu yetkilerini ancak hükümetin isteğiyle ve karşı imzasıyla kul-

121. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148.

122. Jeanneau, *op. cit.*, s.126.

123. Düalist parlâmenter sistemin diğer bir özelliği de, devlet başkanının mutlak bir fesih hakkına sahip olmasıdır. Bu sistemde, devlet başkanı, hiçbir koşula bağlı olmaksızın, tek başına isteği zaman, parlâmentoyu feshetme hakkına sahiptir (Cadart, *op. cit.*, c.I, s.693-696; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.164).

124. Cadart, *op. cit.*, c.II, s.692-693; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.164; Jeanneau, *op. cit.*, s.126; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148.

125. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.164; Jeanneau, *op. cit.*, s.126; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148.

126. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148.

127. *Ibid.*

128. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.165.

lanabilir¹²⁹. Bu sistemde açıkçası, yürütme organının gerçek başı bakanlar kurulu, bakanlar kurulunun içinde de başbakandır. Yürütme organında devlet başkanının gücü silinmiştir¹³⁰. Diğer bir ifadeyle, monist sistemde, yürütmenin yapısında değil, yönetiminde “teklik”, “birlik (*unité*)” vardır¹³¹.

Monist parlâmenter sistem İngiltere’de 18’inci yüzyıldan itibaren yerleşmiştir¹³². Günümüzde tüm parlâmenter sistemler monist niteliktedir. Demokrasi düşüncesi monist parlâmenter sistemi gerektirmiştir. Çünkü sorumsuz olan ve halk tarafından seçilmemiş olan devlet başkanının yetkili olması demokrasi düşüncesiyle bağdaşmamaktadır.

Yukarıda parlâmenter sistem olarak gördüğümüz özellikler, monist parlâmenter sistemin özellikleridir. O nedenle monist parlâmenter sistem hakkında daha fazla açıklama yapmayacağız.

* * *

Değişik ülkelerde parlâmenter hükûmet sistemi aynı hukukî mekanizmalara sahiptir. İki başlı yürütme, kabinenin kolektif sorumluluğu, güvensizlik oyu, fesih vs. Ne var ki, aynı hukukî mekanizmalara sahip olan bu sistem, çeşitli nedenlerle ülkeden ülkeye farklı bir şekilde çalışabilir. Şimdi, parlâmenter hükûmet sisteminin uygulamada ortaya çıkan iki değişik tipini görelim:

V. YASAMA-YÜRÜTME DENGESİ BAKIMINDAN PARLÂMENTER SİSTEM TİPLERİ: “KABİNE HÜKÛMETİ”- “MECLİS HÜKÛMETİ”

Bibliyografya.- Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.51-55; Uluşahin, *op. cit.*, s.149-150; Sartori, *op. cit.*, s.141-148; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.149-150; Jeanneau, *op. cit.*, s.338-343; Laferrrière, *op. cit.*, s.817-823; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.173-174, 200-202.

Yukarıda gördüğümüz gibi, parlâmenter sistemde, yürütme, yasamadan kaynaklanmakta ve yasamaya karşı sorumlu olmaktadır. Bu sistemde yasama organı yürütme organını istediği zaman görevden alabilir. Buna karşılık yürütme organı da yasama organını feshedebilir. Dolayısıyla parlâmenter sistemde, *teorik olarak* yasama ve yürütme kuvvetleri arasında belirli bir denge ve eşitlik mevcuttur. Ancak parlâmenter sistem *pratikte* farklı bir şekilde çalışabilir. Yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki eşitlik yerine bunların arasında eşitsizlik ortaya çıkabilir. Burada iki ihtimal vardır. Ya yürütme organı yasama organına üstünlük sağlar; ya da yasama organı yürütme organına üstünlük sağlar. Buna göre, parlâmenter hükûmet sisteminin yürütmenin üstünlüğüne dayanan ve yasamanın üstünlüğüne dayanan iki ayrı tipi olabilir. Şimdi bunları görelim.

129. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.165; Jeanneau, *op. cit.*, s.127.

130. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.165.

131. Jeanneau, *op. cit.*, s.128.

132. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.148; Jeanneau, *op. cit.*, s.126.

A. YÜRÜTMENİN ÜSTÜNLÜĞÜNE DAYANAN PARLÂMENTER SİSTEM: “KABİNE HÜKÛMETİ”

Bu sistemde parlâmento değil, kabine “hükûmet eder”. Kabine hükûmeti tipi parlâmenter sistemde, yürütme organı, yasama karşısında üstünlük sağlar. Yürütme organı, yasama organına aşağıda sayacağımız nedenlerden dolayı hâkimdir. Yasama yürütmenin istediği kanunları çıkarır. Ülke gerçekte yürütme tarafından yönetilir. Bu sistemin en tipik örneği, İngiltere’dir. O nedenle, parlâmenter sistemin bu tipine “*Anglo-Sakson tipi parlâmenter sistem*” dendiği de olur¹³³. İngiltere’de Kabine aşağıda sayacağımız nedenlerden dolayı Parlâmentoya tamamıyla hâkimdir. Parlâmento kabinenin hazırladığı ve istediği kanunları çıkarır. Ülke gerçekte kabine tarafından yönetilir¹³⁴. İşte bu nedenle parlâmenter sistemin bu tipine “kabine hükûmeti (*cabinet government*)” sistemi denmektedir¹³⁵.

Parlâmenter sistemde yürütme yasamadan çıktığına göre, aslında yürütme ile yasamanın çoğunluğu arasında bir “bütünleşme” vardır¹³⁶. Kabine, yasama organının çoğunluğuna dayanmaktadır. Kabine, esasen yasama organında çoğunluğu oluşturan siyasî partinin lideri tarafından kurulmaktadır. Açıkçası, siyasî parti olgusu nedeniyle, kabine ile parlâmento çoğunluğu arasında bir “özdeşlik” vardır¹³⁷. Böyle bir sistemde, kabine, kanun tasarılarını hazırlamakta, parlâmentoda onları kabul etmektedir. Parlâmento bir nevi onay makamı haline gelmiştir¹³⁸. Böylece parlâmento, kabine kararlarının bir “kayıt bürosu” haline dönüşmüştür¹³⁹. Bu sistemde, bütün iktidar kabinede toplanmaktadır¹⁴⁰. Ülkenin genel siyaseti kabine tarafından belirlenmekte, bu siyaset, pek de bir değişikliğe uğramaksızın parlâmento tarafından onaylanmakta ve yine kabine tarafından uygulanmaktadır.

Kabinenin üstünlüğüne dayanan bu sistemin ortaya çıkması ve devamı için başlıca **iki şart** gerekir:

1. Kabine *tek partiden* oluşmalıdır. Aşağıda göreceğimiz gibi, koalisyon hükûmetlerinde, yürütmenin yasama organı karşısında üstünlük sağlaması oldukça güçtür. Bilindiği gibi, hükûmetin tek partiden oluşmasını sağlayıcı en temel unsur, ülkede “iki-parti sistemi”nin bulunmasıdır¹⁴¹.

133. Jeanneau, *op. cit.*, s.128.

134. Laferrière, *op. cit.*, s.817.

135. *Ibid.*

136. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi, op. cit.*, s.148..

137. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.173; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi, op. cit.*, s.150.

138. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi, op. cit.*, s.150.

139. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.173.

140. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.173; Laferrière, *op. cit.*, s.817.

141. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler, op. cit.*, 1988, s.82-83.

2. Kabine, parlâmentoda sağlam ve disiplinli bir *çoğunluğa* sahip olmalıdır. (a) Parlâmentoda kabineyi destekleyen *sağlam* bir çoğunluk yoksa, haliyle kabinenin istediği kanunların çıkması mümkün değildir. Parlâmentoda sağlam bir çoğunluğun bulunmasını sağlayıcı en temel unsur, ülkede *iki-parti sisteminin* bulunmasıdır. Böyle bir sistemde, mantık gereği, partilerden birisi parlâmento üyeliklerinin çoğunluğunu ele geçirecektir. Bilindiği gibi, iki-parti sistemi için de, “basit çoğunluk seçim sistemi” gerekir. (b) Diğer yandan, kabineyi destekleyen parlâmento çoğunluğu *disiplinli* değilse, yani iktidar partisine mensup bazı parlâmento üyeleri, kabinenin hazırladığı kanun tasarılarında ret oyu kullanabiliyorlarsa, kabinenin parlâmento karşısında üstünlük kurması mümkün olmaz. Özetle, kabinenin parlâmento karşısında üstünlük sağlaması, ancak, “basit çoğunluk seçim sistemi”, “iki-parti sistemi” ve “parti disiplini” şartlarının gerçekleşmesiyle mümkündür.

Bu şartlar ise, parlâmenter sisteme sahip ülkeler arasında sadece İngiltere’de tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Gerçekten de İngiltere’de basit çoğunluk seçim sistemi, iki-parti sistemine yol açmış, iki-parti sistemi ise tek parti hükümetlerine yol açmıştır. Bu nedenle İngiltere’de kabine, sağlam ve disiplinli bir parlâmento çoğunluğuna dayanır. Dolayısıyla İngiltere’de tüm iktidar kabinede toplanır.

“Başbakanlık Hükümeti”.- Kabine içinde de gerçek iktidar sahibi Başbakan’dır. O halde ülkeyi gerçekte başbakanın yönettiğini söylemek bir abartı değildir¹⁴². O nedenle, bu sisteme “başbakanlık hükümeti (*prime ministerial government*)”¹⁴³ veya kısaca “*başbakanlık sistemi*” dendiği de olur¹⁴⁴. Gerçekten de “başbakanlık sistemi” ile “başkanlık sistemi” arasında büyük bir benzerlik vardır. İngiltere’de Avam Kamarası seçimlerinde seçmenler, bir partiye oy verirken, oy verdikleri partinin seçimleri kazanması halinde, o partinin liderinin başbakan olacağını ve (disiplinli ve sağlam bir parlâmento çoğunluğuna dayanacağı için de) ülkeyi dört yıl boyunca yöneteceğini önceden bilmektedirler. Seçimlerden sonra da bu olmaktadır.

Bu nedenle “kabine hükümeti” veya “başbakanlık hükümeti” tipi parlâmenter hükümet sistemleri istikrarlı ve etkili bir şekilde çalışmakta ve başarılı olmaktadır. Bu sistemlerde, başbakan ve onun partisi belli bir süre tek başına iktidarda kaldığından sorumluluk kolayca teşhis edilmektedir. Yeni

142. İngiltere’de Başbakanın üstünlüğü için bkz. Turhan, *Hükümet Sistemleri*, *op. cit.*, s.53’te zikredilen A. H. Brown, “Prime Ministerial Power”, *Public Law*, Spring 1968, s.28-51; Summer 1968, s.96-118.

143. R.H.S. Crossman, İkinci Dünya Savaşı sonrasında “kabine hükümeti sistemi”nin yerini “başbakanlık hükümeti sistemi”ne bıraktığını ileri sürmüştür (Walter Bagehot, *The English Constitution*, London, Fontana, 1963, (Introduction by R. H. S. Crossman, s.51’den nakleden Turhan, *Hükümet Sistemleri*, *op. cit.*, s.53).

144. Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, *op. cit.*, s.141; Turhan, *Hükümet Sistemleri*, *op. cit.*, s.53; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.150.

seçimlerde iktidardaki partinin icraatını beğenmeyen seçmenler muhalefet partisine oy vererek bu sefer onu iktidar yaparlar. Bu sistemde iktidar iki parti arasında düzenli olarak el değiştirir.

B. YASAMANIN ÜSTÜNLÜĞÜNE DAYANAN PARLÂMENTER SİSTEM: “MECLİS HÜKÛMETİ”¹⁴⁵

“Meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem”in temel özelliği, yasama organı karşısında hükûmetlerin güçsüz olmasıdır¹⁴⁶. Hükûmetler yasama organı tarafından kısa aralıklarla düşürülürler. Bu sistemin tipik örnekleri olarak, Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhuriyetleri ve İtalya gösterilmektedir. O nedenle, bu sisteme, “*Latin tipi parlâmenter sistem*” de denmektedir¹⁴⁷.

“Meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem”in temel özellikleri şu şekilde sayılabilir¹⁴⁸: (1) Hükûmetler yasama organını yönlendiremezler. (2) İktidar birleşmiş değil, dağılmış ve atomize olmuştur. (3) Sorumluluk tümünden kaybolmuştur. (4) Parti disiplini ya zayıftır, ya da tamamıyla yoktur. (5) Hükûmetler hızlı ve kararlı bir şekilde hareket edemezler. (6) Hükûmetler genellikle koalisyonlardan oluşur. (7) Hükûmetler kısa ömürlüdür. Yaygın bir hükûmet istikrarsızlığı vardır. Hükûmetler çok sık bir şekilde parlâmento tarafından güvensizlik oyuyla düşürülürler veya kendileri istifa ederler. (8) Hükûmeti oluşturan koalisyon partileri kolayca uzlaşmazlığa düşerler ve uzlaşmazlıklarını kolaylıkla çözemezler. (9) Kabineler arkalarında parlâmento desteği olup olmadığından hiçbir zaman emin değildirlere. (10) Hükûmetler hiçbir zaman tek ve açık bir sesle hareket edemezler¹⁴⁹.

“Meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem”, etkisiz, istikrarsız, başarısız yönetimlere yol açar. Bu sisteminin demokratik performansı da düşüktür. Hükûmetler durmadan değişse de, iktidardaki adamlar hiç değişmez. Bu tür sistemlerde gerçek bir “iktidar değişimi” yoktur. Hükûmet, halkın oylarıyla değil, partiler arasındaki oyunlarla, milletvekilleri arasındaki pazarlıklarla kurulur veya dağılır. Bu nedenle, haklı olarak İtalya’daki sisteme “partitok-rasi (*partitocrazia*)”¹⁵⁰ ve Fransız Üçüncü Cumhuriyetine de “mebuslar

145. Buradaki “meclis hükûmeti” terimini yukarıda “kuvvetler birliği sistemi” olarak gördüğümüz, başlıca örnekleri 1792-1795 Fransız Konvansiyon Rejimi ve 1920-1923 İlk TBMM Hükûmeti olan “meclis hükûmeti” ile karıştırmamak gerekir. Buradaki “meclis hükûmeti” ile yürütme karşısında yasama organının üstün olduğu bir parlâmenter sistem kastedilmektedir.

146. Teorik olarak, bu sistemde yasanın yürütmeye üstün olduğu söylenebilirse de, aşağıda göreceğimiz gibi, bu tip parlâmentarizmde aslında yasama organı da fevkalâde zayıf, yönetmekten acizdir.

147. Jeanneau, *op. cit.*, s.129.

148. Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, op. cit.*, s.149.

149. *Ibid.*

150. *Ibid.*, s.148.

cumhuriyeti”¹⁵¹, Dördüncü Cumhuriyete “partiler rejimi (*régime des partis*)”¹⁵² denmiştir. Keza Dördüncü Fransız Cumhuriyetinin hükûmet sistemi General de Gaulle tarafından “birahane hükûmeti (*gouvernement de brasserie*)” olarak nitelendirilmiştir.

“Meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistemi” doğuran sebepler, “kabine hükûmeti” sistemini doğuran sebeplerin tersidir: Meclis hükûmeti sisteminin bulunduğu ülkelerde, seçim sistemi olarak genellikle nispi temsil seçim sistemi uygulanır. Nispi temsil, çok-parti sistemine yol açar. Çok parti sistemi ise, koalisyon hükûmetlerine yol açar. Bu nedenlerden dolayı, meclis hükûmeti sisteminde, hükûmet, parlâmentoda sağlam ve disiplinli bir çoğunluğa dayanmaz. Bu ise hükûmetin bir yandan etkililiğini düşürür; diğer yandan onu istikrarsız kılar.

“Meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem”, Fransız Üçüncü ve Dördüncü Cumhuriyetinde görülmüştür. *Fransız Üçüncü Cumhuriyetinde*¹⁵³, korkunç bir hükûmet istikrarsızlığı görülmüştür. 1875’ten 1940’a kadar 65 yıl boyunca 100 Hükûmet kurulmuştur¹⁵⁴. Hükûmetler hiçbir zaman parlâmentoya hâkim olamamıştır. Buna karşılık, parlâmentonun hükûmet üzerinde kullandığı birçok etkileme araçları gelişmiştir¹⁵⁵. Hükûmetler parlâmentoda sudan sebeplerle istifa etmek zorunda kalmışlardır¹⁵⁶. Hükûmetler kendilerine bir hareket çizgisi belirleyememiş; belirleseler bile parlâmento desteğine sahip olmadıkları için bu çizgiyi uygulayamamışlardır¹⁵⁷. Hükûmet sorumluluk yüklenip, ülkeye yön vermek yerine çoğunlukla parlâmentoda değişen rüzgârlara kendilerini bırakmışlardır¹⁵⁸. Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde hükûmet güçsüzlüğünün temel nedeni, parlâmentoda sağlam bir çoğunluğun bulunmamasıdır¹⁵⁹. Üçüncü Fransız Cumhuriyeti 1940’ta Alman işgaliyle sona ermiştir. Sistem güçsüzlüğünden ufukta görünen Alman saldırısına karşı gerekli tedbirleri zamanında alamamış ve neticede Fransa, Alman orduları tarafından çok kısa bir süre içinde işgal edilmiştir.

*Dördüncü Fransız Cumhuriyetinde*¹⁶⁰ de selefi gibi bir “meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem” görülmüştür. Dördüncü Cumhuriyet döneminde (1946-1958) 13 yıl içinde 24 Hükûmet kurulmuştur¹⁶¹. Bu dönemde de, çok-

151. *Ibid.*, s.148.

152. Turpin, *op. cit.*, 1994, s.320.

153. Laferrière, 819-829; Lavroff, *op. cit.*, s.52-53; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.291-293.

154. Laferrière, *op. cit.*, s.891.

155. Lavroff, *op. cit.*, s.53.

156. Lavroff, *op. cit.*, s.53; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.291-292.

157. Laferrière, *op. cit.*, s.822.

158. *Ibid.*

159. Lavroff, *op. cit.*, s.53.

160. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.297-318; Lavroff, *op. cit.*, s.60-66.

161. Hükûmet listesi için bkz. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.314.

parti sistemi yüzünden, parlâmentoda sağlam çoğunluklar oluşmamış ve bu nedenle de güçsüz hükûmetler kurulmuştur. Neticede parlâmenter sistem felce uğramıştır¹⁶². Dördüncü Cumhuriyet 13 Mayıs 1958'de Cezayir'de ortaya çıkan bir ayaklanma neticesinde yıkılmıştır¹⁶³.

*İtalya*¹⁶⁴ da bir “meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem”e sahiptir. İtalyan sisteminin temel özelliği, güçsüz ve istikrarsız koalisyon hükûmetleridir. 1948-1992 yıllarını kapsayan 44 yıllık dönemde İtalya da 50 hükûmet kurulmuştur¹⁶⁵. İtalya'daki “meclis hükûmeti” sisteminin sebepleri de aynıdır: Nispî temsil, çok partili sistem, parlâmenter çoğunluk yokluğu, koalisyon hükûmetleri ve dolayısıyla güçsüz ve istikrarsız hükûmetler.

Türkiye'de de 1970'li ve 1990'lı yıllarda bir “meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistem” görülmüştür ve günümüzde de görülmektedir. Türkiye'de 1970-1980 yılları arasında 10 yıllık dönemde 13 Hükûmet görev yapmıştır¹⁶⁶. Bu hükûmetlerin çoğunluğu koalisyon veya azınlık hükûmetleridir. 1980'lerin sonunda Türkiye derin bir ekonomik ve siyasi krize girmiş, yaygın bir terör hareketine sahne olmuştur. Neticede kilitlenen parlâmenter sisteme, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesiyle bir son verilmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllarda 12 Eylül 1980 müdahalesinin de etkisiyle belli bir ölçüde güçlü ve istikrarlı hükûmetler görülmüş olmakla birlikte, 1990'lı yıllarda ülke yine güçsüz, istikrarsız koalisyon hükûmetlerine sahne olmuştur. Ülkemizde 1991-2002 yılları arasında kurulan hükûmetlerin hepsi birer koalisyon hükûmetidir. 1999'a kadar koalisyon hükûmetleri iki partiden oluşurken, Nisan 1999 seçimlerinden sonra hükûmet ancak üç partinin bir araya gelmesiyle kurulabilmiştir.

Anayasa hukuku teorisinde genellikle, burada incelediğimiz ve Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhuriyetlerinde, İtalya'da ve Türkiye'de örneklerini gördüğümüz parlâmenter hükûmet sisteminin bu tipine “meclis hükûmeti sistemi” denmektedir. Ve bu sistem, sanki yasamanın üstünlüğüne dayanan bir parlâmenter hükûmet sistemiymiş gibi tanımlanmaktadır¹⁶⁷. “Meclis hükûmeti” denerek sanki meclisin “hükûmet ettiği” izlenimi uyandırılmaktadır. Oysa yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, “meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistemler”de, hükûmetin güçsüz olduğu kadar, *meclis de güçsüzdür*. İktidarsızlık sadece hükûmetin değil, meclisin de özelliğidir. Meclis de, sağlam bir çoğunluktan mahrum olduğu için, kanun çıkaramaz. Dahası gerek Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhuriyetlerinde ve gerekse Türkiye'de görüldüğü gibi, meclisler yasama görevlerinden hükûmetlere kanun hükmünde

162. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.313.

163. Lavroff, *op. cit.*, s.64-66.

164. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.200-202.

165. *Ibid.*, s.202.

166. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.s.59'daki listeye bakınız.

167. Örneğin bkz. Laferrière, *op. cit.*, s.819.

kararname çıkarma yetkisi vererek sıyrılırlar. Bu “meclis hükûmeti tipi parlâmenter sistemler”de meclis, kanun yapmakla uğraşmaz. Mecliste başka şeyler yapılır. Özellikle Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde ve 1990’larda Türkiye’de görüldüğü gibi birtakım “araştırma komisyonları” ve “soruşturma komisyonları” kurulur. Meclis zamanını bunlarla geçirir.

* * *

Sonuç.- Değişik ülkelerde parlâmenter hükûmet sistemi aynı hukukî mekanizmalara sahiptir. İki başlı kabine, kabinenin kolektif sorumluluğu, güvensizlik oyu, fesih vs. Ne var ki, aynı hukukî mekanizmalara sahip olan bu sistem, yukarıda görüldüğü gibi, ülkeden ülkeye farklı bir şekilde çalışmaktadır. İngiltere’de etkili, sorumlu, istikrarlı ve demokratik bir yönetime yol açarken, Fransa (III ve IV’üncü Cumhuriyetler), İtalya, (2002’ye kadar) Türkiye gibi ülkelerde, güçsüz, sorumsuz, istikrarsız ve demokratiklik bakımından düşük nitelikli bir rejime yol açabilmektedir. Parlâmenter sistemin performansı yukarıda görüldüğü gibi, büyük ölçüde, tek parti hükûmetine, tek parti hükûmeti ise, parlâmentoda sağlam ve disiplinli bir çoğunluğun olmasına, sağlam ve disiplinli parlâmento çoğunluğu ise iki-parti sistemine, iki parti sistemi ise tek turlu çoğunluk seçim sistemine bağlıdır.

VI. DEĞERLENDİRME: PARLÂMENTER SİSTEMİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YANLARI

Bibliyografya.- Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., 1988, 48-50; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, op. cit., s.148-153; Uluşahin, op. cit., s.78-83; Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, op. cit., s.149-153, 209-222, 235-250; Turhan, *Hükümet Sistemleri*, op. cit., s.56-78; Burhan Kuzu, *Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s.109-124; Arend Lijphart (ed.), *Parliamentary versus Presidential Democracy*, New York, Oxford University Press, 1992; Juan J. Linz, “Presidential organ Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference”, in Juan J. Linz ve Arturo Valenzuela (eds.), *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimone ve Londra, The John Hopkins University Press, 1994, s.9 vd; Karl Dietrich Bracher, “Problems of Parliamentary Democracy”, in Herbert Hirsch ve M. Donald Hancock (der.) *Comparative Legislative Systems: A Reader in Theory and Research*, New York, The Free Press, 1971 s.343-354.

Parlâmenter hükûmet sisteminin burada güçlü ve zayıf yanlarını göreceğiz. Hemen belirtelim ki, birbirinin tersi hükûmet sistemleri olarak, yukarıda başkanlık sisteminin zayıf yanları olarak gördüğümüz özellikler, parlâmenter sistemin güçlü yanları; başkanlık sisteminin güçlü yanları olarak gördüğümüz özellikler ise parlâmenter sistemin zayıf yanlarıdır.

A. PARLÂMENTER SİSTEMİN GÜÇLÜ YANLARI

Başkanlık sisteminin yukarıdaki zayıf yanları olarak gördüğümüz özellikler parlâmenter sistemin güçlü yanlarıdır:

Parlâmenter sisteminin başlıca güçlü yanları şunlardır:

1. Parlâmenter Sistemde Tıkanlıkların Çözüm Yolu Vardır¹⁶⁸.-

Parlâmenter sistemde, yürütme organı yasama organının içinden çıktığına ve onun güvenine dayandığına göre, bu sistemde yasama organı ile yürütme organı arasında bir kriz çıkması düşük bir ihtimaldir. Böyle bir kriz çıkarsa da, bu krizin “güvensizlik oyu” ve “fesih” gibi araçlarla çözülmesi mümkündür. Parlâmenter sistemde parlâmento güvensizlik oyuyla hükûmeti her zaman düşürebilir. Buna karşılık, hükûmet de parlâmentoyu feshedebilir. Fesihten sonra yeni seçimlere gidilir. Seçimlerde parlâmento ile hükûmet arasındaki uyumsuzluk halk tarafından çözümlenir. Bu nedenle, parlâmenter hükûmet sistemlerinde rejimin kilitlenmesi, tıkanması ihtimali daha düşüktür¹⁶⁹. Dolayısıyla parlâmenter sistemlerde hükûmet darbelerine başkanlık sistemlerine oranla daha az rastlanır¹⁷⁰.

2. Parlâmenter Sistem Esnekliklidir¹⁷¹.- Parlâmenter sistemin savunucularına göre parlâmenter sistem oldukça esnekliklidir. Güvensizlik oyu ve fesih araçlarıyla, parlâmenter sistemlerdeki tıkanlıklar çözülebilir. Hükûmet ile parlâmento arasındaki siyasal süreç donmuş değildir; sürekli gelişime açıktır. Halkın desteğini yitirmiş, iş göremeyen hükûmetleri değiştirmek için başkanlık sisteminde olduğu gibi, dört ya da beş yıl beklemek gerekli değildir. Seçim dönemi içinde de hükûmet değiştirilebilir.

3. Parlâmenter Sistem Kutuplaşmaya Yol Açmaz¹⁷².- Başkanlık sisteminde “kazanan her şeyi kazanmakta (*winner takes all*)” ve “kaybeden de her şeyi kaybetmektedir (*loser loses all*)”¹⁷³. Bu nedenle, başkanlık sisteminde, kaybedenlerin sistemden dışlandığı ve böylece sistemde kutuplaşma meydana geldiği iddia edilmektedir. Buna karşılık, parlâmenter sistemde, hükûmetin her şeyi kazandığı söylenemez; çünkü görevde kalması için devamlı olarak parlâmentonun güvenine ihtiyacı vardır. Parlâmenter sistemde iktidar olamayanlar sistemden dışlanmaz. Onlar muhalefet partisini oluştururlar. Aynı zamanda parlâmento üyesidirler. Kanunların yapılmasına ve hükûmetin denetlenmesine katılırlar. Özetle parlâmenter sistemde seçimi kaybedenler, sistemden tamamıyla dışlanmazlar.

168. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, op. cit., s.84-92.

169. Türkiye’de 1970’lerin sonunda parlâmenter sistem tıkanmıştı. Ne var ki, 1961 Anayasası Parlâmentonun feshini pratikte imkânsız kılan zor şartlara bağlamıştı. Belki bu nedenle, 1970’lerin sonunda Türk parlâmenter sistemi rejim krizi içine girdi ve bu kriz de ancak bir askeri darbe ile çözülebildi.

170. Bu yönde görüşler ve veriler için bkz. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, op. cit., s.85-91.

171. Bu iddianın açıklanması ve değerlendirilmesi için bkz. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, op. cit., s.92-98.

172. Bu iddianın açıklanması ve değerlendirilmesi için bkz. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, op. cit., s.126-134.

173. Juan J. Linz, “The Perils of Presidentialism”, *Journal of Democracy*, Vol I, Winter, No 1, 1990, s.56’dan nakleden Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, op. cit., s.126.

4. Parlâmenter Sistemlerde Devlet Başkanının İlmihlaştırıcı ve Uzlaştırıcı Bir Etkisi Vardır.- Parlâmenter sistemlerde yürütme organı iki başlıdır. Bir tarafta sorumsuz olan devlet başkanı (kral veya cumhurbaşkanı) vardır. Devlet başkanları tarafsız ve genellikle partiler üstü bir konumdadır. Devlet başkanları, devlet ve milletin bütünlüğünü temsil ederler. Böyle tarafsız bir devlet başkanının siyasal mücadeleyi ilmihlaştırıcı bir rolü vardır. Devlet başkanı, çatışan taraflar (parlâmento-hükümet) arasında arabulucu veya hakem rolü üstlenebilir.

B. PARLÂMENTER SİSTEMİN ZAYIF YANLARI

Parlâmenter sistemin başlıca zayıf yanları da şunlardır:

1. Parlâmenter Sistem İstikrarsız Hükûmetlere Yol Açar

Bu konuda önce eleştiriyi, sonra da eleştiriye karşı yapılan savunmayı görelim:

a) Eleştiri

Parlâmenter hükûmet sistemine yöneltilen en önemli eleştiri, hükûmet istikrarsızlığına yol açmasıdır¹⁷⁴. Başkanlık sisteminde aşağıda görüleceği gibi, başkan belirli bir dönem için seçildiğinden ve o dönem içinde parlâmento tarafından görevden alınmadığından, yürütme organının istikrarı garantilenmiş olmaktadır¹⁷⁵. Oysa parlâmenter hükûmet sistemlerinde hükûmetin istikrarı hiçbir zaman garanti edilmiş değildir. Zira bu sistemlerde hükûmet, parlâmentonun güvenine dayanır; dolayısıyla parlâmento tarafından her zaman görevden alınabilir. Bu nedenle, parlâmenter hükûmet sisteminde, bu sistemin mantığı gereği, potansiyel bir hükûmet istikrarsızlığı saklıdır¹⁷⁶. Gerçekten de parlâmenter sistemin uygulandığı Üçüncü¹⁷⁷ ve Dördüncü Fransız Cumhuriyetlerinde¹⁷⁸, Alman Weimer Cumhuriyetinde¹⁷⁹,

174. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.48-49.

175. *Ibid.*, s.49.

176. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.49; Arend Lijphart, "Introduction", in Arend Lijphart (ed.), *Parliamentary versus Presidential Democracy*, New York, Oxford University Press, 1992, s.11'den nakleden Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.79; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.66.

177. Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde (1875-1940) 65 yılda 101 hükûmet kurulmuştur (Dmitri Georges Lavroff, *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Paris, Dalloz, 1995, s.54; Laferrière, *op. cit.*, s.821). Üçüncü Fransız Cumhuriyeti 1940'ta Almanya'nın işgaliyle sona ermiştir.

178. Dördüncü Fransız Cumhuriyetinde (1946-1958) 13 yıl içinde 24 Hükûmet kurulmuştur (Hükûmet listesi için bkz. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.314). Dördüncü Fransız Cumhuriyeti 1958'de Cezayir'deki ayaklanmalar neticesinde sona ermiştir.

179. Alman Weimer Cumhuriyetinde (1919-1933) 14 yılda 14 hükûmet kurulmuştur. Nihayetinde hükûmet bunalımları 1933'te Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ele geçirmesiyle sona ermiştir (Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.57).

İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalya'da¹⁸⁰ ve 1961-1980 ve 1990-2002 yılları arasında Türkiye'de¹⁸¹ yaygın bir hükûmet istikrarsızlığı görülmüştür ve görülmektedir. Bu örneklerdeki ülkelerde kurulan hükûmetlerin ortalama ömrü genellikle bir yılı nadiren geçmiştir¹⁸². Şüphesiz diğer parlâmenter sisteme sahip ülkelerde hükûmet ömrü bu kadar kısa değildir. Ama onlarda da hükûmetlerin ömrünün nispeten kısa olduğu söylenebilir. Belçika, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç, İsveç gibi parlâmenter rejimlerdeki ortalama hükûmet ömrü 22 aydır¹⁸³.

b) Savunma

Parlâmenter sistemin hükûmet istikrarsızlığına yol açtığı eleştirisine karşı iki tür savunma yapılmaktadır:

aa) Savunma I: Disiplinli İki-Partili Parlâmenter Sistemde İstikrarsızlık Yoktur

Parlâmenter sistemlerin istikrarlı hükûmetler yaratmaları imkansız değildir¹⁸⁴. Hükûmet istikrarsızlığının gerçek sebebi, parlâmenter sistem değil, çok-parti sistemi ve partilerin disiplinsizliğidir¹⁸⁵. İki-partinin ve parti disiplininin¹⁸⁶ bulunduğu bir parlâmenter sistemde hükûmet istikrarsızlığı ortaya çıkmaz¹⁸⁷. Böyle bir sistemde hükûmetler uzun ömürlü olacaklardır. Gerçekten de İngiliz parlâmenter sisteminde hükûmet istikrarsızlığı yoktur; çünkü bu sistemde disiplinli iki-parti parlâmentoya hâkimdir.

Savunma I'e Cevap.- Bu savunmaya karşı diyecek bir şey yoktur. Gerçekten de, İngiltere gibi disiplinli iki partinin olduğu bir sistemde, parlâmentodaki çoğunluk değişmedikçe hükûmetin değişmesini gerektirecek bir neden yoktur. Böyle bir sistemde hükûmet, seçimler sonucunda parlâmentodaki çoğunluk değişirse değişir; dolayısıyla bu sistemde yürütme, başkanlık sistemindeki yürütme kadar dayanıklıdır. Ancak gel gelelim, disiplinli iki-parti sistemi yaygın değildir. Parlâmenter sistemlerin ezici çoğunluğunda ve bu arada Türkiye'de çok parti sistemi vardır. Türkiye'de çok parti sistemini iki-parti sistemine dönüştürmek için bir kere nispî temsil seçim sistemini terk edip basit çoğunluk seçim sistemini kabul etmek gerekir. Ancak bu sis-

180. 1948-1992 yıllarını kapsayan 44 yıllık dönemde İtalya da 50 hükûmet kurulmuştur (Pactet, *op. cit.*, 1992, s.202).

181. Türkiye'de 1961-1980 döneminde 19 yılda 21 Hükûmet kurulmuştur (Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.59)

182. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, 1988, s.54-55.

183. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.233'teki 1 nolu Tablo.

184. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.79.

185. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.61.

186. Ergun Özbudun, *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968, *passim*.

187. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, s.61-63; Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.83.

tem lehine Türkiye’de bir uzlaşma yoktur. İkinci olarak, Türkiye’de gerçekten, sadece partiler düzeyinde yapay bölünmeler değil, seçmenler düzeyinde de siyasal parçalanmışlık vardır. Bölünmüş bir toplumda iki parti sistemini başarıyla uygulamak oldukça güçtür. Belki 12 Eylül sonrası demokrasiye geçerken, çoğunluk seçim sistemi uygulansaydı, Türkiye’de iki-partili bir sistem doğabilir ve şimdiye kadar yerleşebilirdi. Ancak, bu fırsat çoktan kaçmıştır.

*bb) Savunma II: Parlâmenter Sistemlerdeki Hükümet İstikrarsızlığı
“Görünüşte”dir*

Parlâmenter sistemi savunanlara göre, parlâmenter sistemlerde görülen hükümet istikrarsızlığı pek çok halde “görünüşte”dir¹⁸⁸. Çünkü biçimsel olarak hükümetin değişmesine rağmen, iktidardaki partiler aynı kalır; yeni kabine eski başbakanın başkanlığında kurulur; anahtar bakanlıklardaki bakanlar görevde kalmaya devam ederler¹⁸⁹. Bu görüşe göre, parlâmenter sistemlerde biçimsel olarak hükümet değişiklikleri olsa da, “esasta istikrar” söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, iktidardaki personel aynı kaldıkça, hükümetlerin sık sık değişmesi istikrarı bozmaz.

Gerçekten de hükümet istikrarsızlığının olduğu ülkelerde aynı kişilerin birçok defa başbakanlık ve bakanlık yaptıkları görülmektedir. Örneğin Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde, Poincaré 5 defa Başbakanlık yapmıştır¹⁹⁰. Aristide Briand ise 10 defa Başbakanlık, 17 defa Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur¹⁹¹. İtalya’da Moro 6 defa (1963-1976 arası çeşitli yıllarda), Andreotti 6 defa (1972-1992 arası çeşitli yıllarda), Fanfani 4 defa (1953-1987 arası çeşitli yıllarda) başbakanlık yapmıştır¹⁹². İkinci Dünya Savaşıdan sonra sahneye çıkan politikacılar İtalya’da 1990’lara kadar sahnede kalabilmişlerdir. 1980’lerde hükümeti oluşturan başbakan ve bakanlar, 1950’lerde de hükümetlerde yer alıyorlardı. Türkiye’de benzer olgu gözlemlenebilir. Örneğin Süleyman Demirel, 1965 ile 2000 yılları arasında yedi defa Başbakanlık, bir defa Cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Anayasa ikinci defa Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine izin vermediği için, resmî siyasal hayattan 2000 yılında ayrılmıştır. Keza Bülent Ecevit, beş defa başbakanlık yapmış, birçok defa değişik bakanlıklarda bulunmuştur.

188. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.79.

189. Juan J. Linz, “Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference”, *Juan J. Linz ve Arturo Valenzuela (der.), The Faillure of Presidential Democracy*, Baltimone ve Londra, The John Hopkins University Press, 1994, s.9’den naklen Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.79.

190. Laferrière, *op. cit.*, s.821.

191. Laferrière, *op. cit.*, s.821; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.720.

192. Pactet, *op. cit.*, 1992, s.199.

O halde, gerçekten de, istikrarsız olduğu söylenen parlâmenter hükûmet sistemlerinde, başkanlık sisteminde görülmeyen bir tarzda bir “personel istikrarı” mevcuttur. Bazı parlâmenter hükûmet sistemlerinde ülke, geçen yüz yılın ikinci yarısında, 30-40 yıl boyunca aynı politikacılar tarafından idare edilmiştir; bu kişileri iktidardan ancak ölüm ayırabilmiştir.

Savunma II'ye Cevap.- Evet ortada tartışılmaz bir şekilde “personel istikrarı” olgusu var. Ama böyle bir “personel istikrarı” iyi bir şey midir? Bu soruya Giovanni Sartori tarafından olumsuz yanıt verilmiştir. Sartori'ye göre, “personel istikrarı” kavramı, hükûmet istikrarı sorununa getirilmiş “yanılgı dolu bir çare”dir¹⁹³. Sartoriye göre, bu şekilde hükûmetteki istikrar problemi daha da kötüleştirilmiş olur. Zira aynı kişinin yedi defa başbakan, birçok defa bakan olması, “onun için harika bir şey”dir ve bu kişinin

“iktidardaki istikrarından hiçbir şekilde kuşku duyulamaz. Ama onun kişisel istikrarı, ne şekilde sisteme hizmet etmiş, siyasi sistemi yararlandıran bir istikrar olmuştur? Bana kalırsa hiçbir şekilde. Gerçekten bu süreçte kazanmış olabileceği herhangi bir uzmanlığı mütemadiyen atmak suretiyle sayın Ebediyet [Sartori bu isimle yedi sekiz defa Başbakanlık veya bakanlık yapmış kişileri kastetmektedir], kendi sonsuz yeteneksizliğinin süresizliğini tüm etrafına yaymaktadır. Ve sayın Ebediyet'i her makamda ebedî bir bakan kılan şey de, kabinedeki kalma gücünün makamdaki performansıya (ya da, söz gelimi, doğal zekasıyla) hiç ilişkisi olmayıp tümüyle parti-içi hizip gücüyle manevralarıyla ilişkili olduğunu gayet iyi bilmesidir. Eğer ‘esastaki istikrar’ın gerçekte ifade ettiği şey buyusa, iddia ediyorum ki bunsuz olmak daha iyidir”¹⁹⁴.

Kanımızca şüphesiz ki her parlâmenter sistemin kaçınılmaz olarak hükûmet istikrarsızlığına yol açacağı söylenemez. İstikrarsızlık koalisyon hükûmetlerine, o da parti sistemine bağlıdır. O halde parlâmenter sistemin bizi istikrarsızlık yaratacağını iddia edemeyiz. Ancak, parlâmenter sistem, başkanlık sisteminin olduğu gibi, kendi başına hükûmetin istikrarını sağlayıcı bir mekanizmadan da mahrumdur. Diğer bir ifadeyle, başkanlık sisteminde yürütmenin istikrarı garanti iken, parlâmenter sistemde yürütmenin istikrarını garanti edici bir mekanizma yoktur. O halde, çok parti sisteminin ve dolayısıyla koalisyon hükûmetlerinin görüldüğü bir parlâmenter sistemde hükûmet istikrarsızlığı potansiyelinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’de çok-parti sistemi vardır ve yakın gelecekte sistemin iki-parti sistemine dönüşmesi de gerçekçi bir beklenti değildir. Buna göre, mevcut parti sistemi dâhilinde Türkiye’de parlâmentarizmin devamlı olarak hükûmet istikrarsızlığına yol açmasının muhtemel olduğunu söyleyebiliriz.

193. Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, op. cit., s.152.

194. *Ibid.*, s.152-153.

2. Parlâmenter Sistem Zayıf Hükûmetlere Yol Açar

Parlâmenter sisteme yöneltilen ikinci eleştiri, zayıf, etkinliği düşük hükûmetlere yol açmasıdır. Bunun başlıca dört nedeni vardır:

a) Bir kere, parlâmenter sistemde hükûmet, tek partiden oluşsa bile, hiçbir zaman başkanlık sistemindeki başkan kadar kendini güvende hissedemez. Her halükârda parlâmentodaki çoğunluğu hesaba katmak zorundadır.

b) İkinci olarak parlâmenter sistemde hükûmet, tek partiden oluşsa bile, yürütme organının iki başlı olması bazen problem yaratabilir. Gerçi parlâmenter sistemin mantığına göre, başlardan biri olan devlet başkanı, sorumsuz ve dolayısıyla yetkisizdir. Ne var ki uygulamada devlet başkanı ile hükûmet arasında bazen çatışma yaşandığına şahit olunmaktadır¹⁹⁵. Devlet başkanı tamamıyla sembolik rolüyle yetinmezse, parlâmenter sistemde yetki ve sorumluluk karmaşası ortaya çıkar; hükûmet etkinliğini yitirebilir. Oysa yürütme organı tek kişiden oluştuğu başkanlık sisteminde böyle bir sorun haliyle ortaya çıkmaz.

c) Diğer yandan parlâmenter hükûmet sistemlerinde, hükûmet tek partiden oluşsa da, hükûmetin kolektif niteliğinden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkabilir. Parlâmenter sistemde bakanlar kurulunun karar alabilmesi için oy birliği gerekir. Kurulun içinde bir bakanın muhalif kalması durumunda, bu bakanın istifa etmesi veya azledilmesi gerekir ki, her iki durum da kamuoyunda tartışmalara yol açar.

d) Nihayet, parlâmenter sistem genellikle koalisyon hükûmetlerine yol açar. Koalisyon hükûmetleri ise *güçsüz* hükûmetlerdir. Çünkü koalisyon hükûmetleri birden fazla partiden oluşmuştur. Bu partiler doğal olarak birbirinin rakibi durumdadır. Dolayısıyla bu hükûmeti oluşturan partiler arasında şu ya da bu şekilde bir uzlaşmazlık vardır. Zaten aralarında fark olmasa iki ayrı parti olmazlardı. Bu partilerin oluşturduğu koalisyon hükûmetlerinde gerçek anlamda üzerinde uzlaşılan zaten çok az konu vardır. Diğer yandan koalisyon hükûmetleri *hızlı karar alamaz*. Çünkü ilk önce koalisyon liderlerinin kendi aralarında anlaşmaları gerekir. Bu ise çoğunlukla uzun pazarlıklar sonucunda olur. Ayrıca koalisyon hükûmetlerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar çok zor çözülür. Koalisyon hükûmetlerinde icraat, uyumsuzluk yaratır. Bu nedenle bu hükûmetler, hiçbir şey yapmayarak hayatlarını uzatmaya çalışırlar¹⁹⁶. Sartori'nin belirttiğine göre, "koalisyon hükûmetlerinin yapabileceği birazcık icraat, genellikle ilk altı ay içinde, hükûmetin devrilmesinin hoş karşılanmayacağı ilk balayı döneminde yapılır. Ondan sonra

195. Örneğin Türkiye'de Ağustos 2000'de Cumhurbaşkanı ile Hükûmet arasında kanun hükmünde kararname krizi yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Hükûmetin çıkarmak istediği kanun hükmünde kararnamayı imzalamayı reddetmiştir.

196. Sartori, *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*, op. cit., s.152.

hükûmetler, hareketsiz kalarak, gemiyi batırmamaya çalışarak zaman kazanmaya bakarlar”¹⁹⁷. Böylece koalisyon hükûmetleri yönetme yeteneğinden kısa sürede mahrum kalırlar.

3. Parlâmenter Sistem Düşük Nitelikli Bir Demokrasiye Yol Açar¹⁹⁸

Parlâmenter sistemin karşıtlarına göre, başkanlık sistemine nazaran, parlâmenter sistem daha düşük nitelikli bir demokrasiye yol açmaktadır. Bu iddia, şu dört argümanla desteklenmektedir:

a) Parlâmenter sistemlerde, halk, hükûmeti doğrudan doğruya belirleyememektedir. Halk parlâmento üyelerini seçmekte, parlâmento üyeleri de, hükûmeti seçmektedir.

b) İkinci olarak, “hesap sorulabilirlik (*accountability*)”¹⁹⁹ bakımından parlâmenter sistem düşük değerde bir sistemdir. Özellikle koalisyon hükûmetlerinde, sorumluluğun teşhisi oldukça güçtür. Hükûmet birden fazla partiden oluştuğundan işler iyi gitmediğinde halk hesap soracağı partiyi bilmez. Parlâmenter sistemde, başbakanın sorumluluktan kurtulması, suçu ortaklarının üstüne yıkması mümkündür.

c) Diğer yandan hükûmet istikrarsızlığı da sorumluluğun belirsizleşmesine yol açmaktadır. Kısa süre iktidarda kalmış partilerden hesap sorulması oldukça güçtür. Çünkü bunlar aldığı kararları uygulama fırsatını haliyle bulamamışlardır.

d) Nihayet, “önceden bilenebilirlik (*identifiability*)”²⁰⁰ açısından da parlâmenter sistem daha düşük bir değere sahiptir. “Önceden bilenebilirlik”, seçmenin oy pusulasını atarken oy verdiği adayın kazanması halinde kimin hükûmet olacağını bilmesini ifade eder²⁰¹. Bu sayede, seçmenler geleceğe yönelik tercih yapabilirler. Parlâmenter sistemde, bir partinin temsilcileri için oy kullanan seçmen, oy verdiği milletvekilinin başbakan olarak kimi destekleyeceğini bilemez. Dahası, bir partinin tek başına çoğunluğu elde edememesi durumunda (ki çok-parti sisteminde bu böyle olur), hangi partilerin koalisyon hükûmeti kuracaklarını seçmen önceden tahmin edemez²⁰².

Sonuç.- Parlâmenter sistem tercihe şayan bir sistem mi, yoksa terk edilmesi gereken bir sistem midir? Kanımızca bu soruya kesin olarak “evet” veya “hayır” cevabı vermek mümkün değildir. Yukarıda görüldüğü gibi, par-

197. *Ibid.*

198. Bu argümanın açıklanması ve değerlendirilmesi için bkz. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.142-159.

199. Bu kavram hakkında bkz. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.151-152.

200. Bu kavram hakkında bkz. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.156-159.

201. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.156.

202. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Uluşahin, *Başkanlık Sistemi*, *op. cit.*, s.156-159.

lâmenter sistemin birtakım güçlü ve zayıf yanları vardır. Belirli bir ülke düzeyinde bu güçlü ve zayıf yanlardan hangisinin baskın çıktığı gözlemlenebilirse de, bunu genel olarak tüm ülkeler için peşinen söyleyemeyiz. Kaldı ki, parlâmenter sistemin zayıf yanlarının, doğrudan doğruya sistemin kendisinden kaynaklandığını ve mutlak nitelikte olduklarını söylemek çok zordur. Parlâmenter sistemin istikrarsız hükûmetlere yol açmasının nedeni, koalisyon hükûmetleri ve koalisyon hükûmetlerinin nedeni de çok-parti sistemidir. Çok-parti sisteminin temel nedenin ise nispî temsil seçim sistemi olduğu düşünülmektedir. Çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı ve disiplinli iki-parti sisteminin mevcut olduğu bir ülkede (örneğin İngiltere’de), parlâmenter sistem de pekâlâ istikrarlı ve güçlü hükûmetlere yol açabilmektedir. Özetle, zayıf yanların, parlâmenter sisteme bağlı olduğu kadar, her ülkenin kendi siyasal ve sosyal koşullarına (parti sistemi, siyasal kültür, sosyal bölünmüşlük, vs.) bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bir ülkede parlâmenter sistem iyi bir şekilde işlerken, bir başka ülkede kötü bir şekilde işleyebilmektedir. Dolayısıyla parlâmenter sistemin performansı, ülkeden ülkeye değişebilmektedir.

Bu sonuç Türkiye örneğinde de doğrulanmaktadır. Türk parlâmenter sisteminde 1990-202 yılları arasında oldukça istikrarsız hükûmetler görülmüş olmasına rağmen, 2002’den beri istikrarlı güçlü bir tek parti hükûmeti görülmektedir. Zira 2002 ve 2007 seçimlerinde AKP tek başına hükûmet kuracak kadar parlâmentoda çoğunluk elde edebilmiştir. ■

Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2010, Cilt I, s.587-619.
(<http://www.anayasa.gen.tr/gozler-parlamentar-sistem.pdf>)

Bu metin, yukarıdaki kitabın 15’inci bölümünün PDF halidir. Kitabın tanıtımına
<http://www.anayasa.gen.tr/ahgt.htm> den ulaşılabilir.

© Kemal Gözler. Bu metinden ancak Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35’nci maddesindeki şartlara uyularak alıntı yapılabilir. Kaynak gösterilirken doğrudan yukarıda adı geçen kitabın sayfa numarasına atıf yapılabilir. Bu metin kısmen veya tamamen tekrar yayınlanamaz; başka internet sitelerine konulamaz.